II 7372

DIRECȚIA GENERALĂ A ARHIVELOR STATULUI
DIN REPUBLICA SOCIALISTĂ ROMÂNIA

FILIALA ARHIVELOR STATULUI JUDEȚUL TIMIȘ

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

II
4372

60818/1981

Arhivele Statului
BUCUREȘTI
BIBLIOTECA

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Istoria județului Timiș face parte integrantă din istoria Banatului, contopindu-se adesea cu aceasta, Timișoara fiind, în afară de reședință a județului, periodic și capitală a Banatului, a acestui colț de vatră românească pe teritoriul căruia prezența și continuitatea populației este atestată începînd din paleolitic, prin descoperiri arheologice din localitățile Visag, Cosava și Românești, intensificîndu-se în neolitic, dovedite, între altele de resturile culturii materiale Vinča-Turdaș, descoperite pe vatra Timișoarei și localitățile învecinate Parța și Șag, ale culturii Tisa, descoperite la Bucovăț, Cenad, Hodoni și Tomești. Prezența geto-dacilor este atestată încă din epoca fierului prin descoperirile de la Ohaba Igriș, Jamul Mare, dar mai ales de la Fratelia — azi încorporat

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

municipiului Timişoara — şi Remetea Mare, în imediata apropiere de Timişoara. În perioada de înflorire a statului dac, sub Burebista şi Decebal, prezenţa dacilor este atestată prin urme răspîndite în întreg judeţul, între care se remarcă cele descoperite în localităţile Banloc, Buziaş, Denta, Livezile, Recaş, Sacoşul Mare şi Susani, iar în literatura istorică românească se menţionează ca situate în Banat următoarele localităţi dace: Acrioma, Aizizis, Arcidava, Bacanea, Berzobis, Canonia, Dierna, Gaganae, Lederata, Potula, Tibiscum, Ziridava şi Zurobara.

În timpul stăpînirii romane pe teritoriul judeţului a pulsat o activă viaţă economică şi socială, dovedită prin descoperiri arheologice şi numismatice, ceea ce a contribuit la închegarea unei populaţii daco-romane atît de puternice încît a putut supravieţui pe toată durata migraţiei popoarelor. Persistenţa populaţiei autohtone este dovedită de tezaure monetare descoperite pe teritoriul judeţului — între altele şi pe vatra municipiului Timişoara, — ca şi de ceramica medievală timpurie descoperită tot în Timişoara; iar în secolele de rezistenţă împotriva numeroaselor popoare migratoare ce-au trecut pe aci, s-a constituit acea formaţie statală autohtonă română, care, sub conducerea lui Glad, avea să se opună, în jurul anului 900, înaintării maghiare şi să reuşească să scape Banatul, timp de mai bine de un secol, de ocupaţia străină.

Rezistenţa românilor bănăţeni a fost înfrîntă de abea în jurul anului 1028, cînd regele maghiar Ştefan I, folosindu-se şi de trădarea unui conducător militar autohton, învinge pe „ducele" („dux") Ohtum, care cade în luptă, şi-şi întinde stăpînirea asupra Banatului. Începe, astfel, o lungă perioadă de stăpînire străină, maghiară, turcă, austriacă şi austro-ungară, ce va lua sfîrşit doar după aproape nouă secole.

Vigoarea populaţiei româneşti bănăţene este demonstrată prin însuşi faptul că nici nouă sute de ani de ocupaţie străină n-a reuşit s-o deznaţionalizeze, ea fiind prezentă tot timpul luptînd pentru apărarea fiinţei naţionale.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

După cucerirea Banatului, noii stăpînitori au constituit pe teritoriul acestuia comitate, dar acestei organizări i s-a suprapus organizarea românească autohtonă, care a dăinuit timp îndelungat în obștile sătești, în voivodate, cnezate și districte românești, a căror îndelungată supraviețuire este explicabilă și prin apropierea și legăturile neîntrerupte dintre românii de dincoace și de dincolo de Carpați. Timișoara devine centrul militar întîi, apoi administrativ-politic al comitatului, dar și al provinciei, rolul și importanța orașului crescînd în perioada luptei antiotomane, îndeosebi în timpul lui Iancu de Hunedoara, care, în 1441, a devenit comite de Timiș și voievod al Transilvaniei și care a făcut din Timișoara un puternic centru fortificat, înzestrat cu arme de foc.

La începutul secolului al XVI-lea, comitatul Timiș și Timișoara au fost locul desfășurării celei mai ample bătălii din timpul războiului țărănesc de sub conducerea lui Gheorghe Doja. La Cenad are loc o luptă crîncenă, terminată cu victoria țăranilor români și maghiari comandați de Doja personal, luînd apoi sub asediu cetatea Timișoarei. Intervenția voievodului Transilvaniei, Ioan Zapolya, care atacă prin surprindere oastea răsculaților, la 15 iulie 1514, duce la înfrîngerea oastei țărănești, iar Gh. Doja și alți conducători, fiind prinși, au fost executați în chinuri groaznice, la Timișoara.

Stăpînirea maghiară este înlocuită în 1552, cînd turcii ocupă cea mai mare parte a Banatului, înființînd un pașalîc cu sediul la Timișoara. Ocupația otomană a determinat părăsirea Banatului de către autoritățile și nobilimea maghiară, dar populația, țărănimea română autohtonă a rămas pe loc și s-a manifestat în mod repetat împotriva exploatării și asupririi străine, fiind cunoscute răscoalele sau răzmerițele din secolul al XVI-lea, conduse de vlădica Teodor, de Ioan și Iancu din Lugoj, și altele de amploare mai mică. Lunga perioadă de stăpînire otomană (1552—1716) este și una din cauzele care fac ca la Filiala Arhivelor Statului din Timișoara să nu se păstreze, decît foarte sporadic, documente anterioare anului 1716.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Către sfîrşitul secolului al XVII-lea şi la începutul secolului al XVIII-lea, Banatul intră în atenţia expansiunii habsburgice. La 18 octombrie 1716, trupele austriece intră în Timişoara, deschizînd perioada stăpînirii austriece directe pînă la 1779, cînd Banatul este încorporat Ungariei, indirectă de la această dată pînă în 1849, cînd se constituie Banatul Timişan şi Voivodina Sîrbească, cu centrul la Timişoara, subordonat direct curţii de la Viena, apoi din nou indirectă, dar de fapt, cu caracter naţional maghiar, odată cu formarea dualismului austro-ungar (1867).

Dezvoltarea pe plan general al forţelor de producţie în secolul al XVIII-lea şi includerea Banatului în politica mercantilistă a Austriei au dus la o dezvoltare accentuată a economiei bănăţene şi implicit a forţelor sociale, la formarea unei pături de intelectuali şi mică burghezie din rîndurile românilor, ce va da un nou impuls luptei românilor bănăţeni împotriva exploatării economice şi pentru menţinerea fiinţei naţionale şi eliberare naţională. Tinerii români au luat cunoştinţă de ideile de emancipare socială şi naţională frecventînd şcolile din Timişoara sau şcolile superioare din Viena şi Budapesta, iar relaţiile strînse cu cărturarii din cele trei ţări române au jucat un rol hotărîtor în formarea unei culturi naţionale unitare, care stimula procesul de formare a naţiunii române şi lupta pentru formarea statului naţional unitar român. Pleiada de cărturari bănăţeni, reprezentată cu cinste de Paul Iorgovici, Dimitrie Ţichindeal, Mihai Roşu, Constantin Diaconovici Loga, Damaschin Bojincă şi alţii, a militat pentru ridicarea culturală a românilor, contribuind prin activitatea lor la lupta de eliberare socială şi naţională.

Un moment de vîrf al acestei lupte s-a înregistrat în 1848, cînd românii bănăţeni se afirmă atît prin personalităţi conducătoare ca Eftimie Murgu, Petru Cermena, Constantin Rădulescu ş.a., cît şi prin revendicări proprii ca: folosirea limbii române la autorităţile din localităţile şi în şcolile româneşti, constituirea Banatului Timişoarei ca unitate teritorială, numirea lui Eftimie Murgu drept „căpitan" al Banatului etc. Refuzul vehement al

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Noul local al filialei Arhivelor Statului județul Timiș.

guvernului revoluționar maghiar de a îndeplini revendicările îndreptățite ale românilor bănățeni i-a determinat pe aceștia să caute a le obține cu sprijinul curții vieneze, astfel naționalismul exclusivist al revoluționarilor maghiari a dus la fărămițarea forțelor revoluționare și insuccesul acestora.

Dezvoltarea economiei capitaliste în Banat, îndeosebi în comitatul Timiș și orașul Timișoara — care la sfîrșitul secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea, a ajuns un puternic centru industrial, mai cu seamă al industriei ușoare și alimentare, — a adus după sine creșterea numerică a proletariatului și apariția relativ timpurie a mișcării muncitorești. La Timișoara se constituie una din primele organizații muncitorești și anume „Asociația generală a muncitorilor din Timișoara, la 11 octombrie

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

1868 ; se dezvoltă și intensifică lupta pentru drepturile economice, trecîndu-se la organizarea de greve, printre primele de mare amploare fiind cea din 1881, la care au participat aproape 22.000 muncitori din Timișoara. Mișcarea grevistă ia amploare la începutul secolului al XX-lea, astfel în 1904 la Timișoara sînt în grevă 700 muncitori, iar în 1905, în același oraș, se înregistrează 4 greve cu 1.700 participanți, însumînd 22.000 zile muncă, ca în 1906 să se ajungă la 30 greve cu 27.227 participanți.

Paralel cu lupta împotriva exploatării economice, românii bănățeni, avînd în frunte personalități ca Eftimie Murgu, Emanuel Gojdu, Valeriu Branițe, Traian Doda ș.a., au desfășurat o intensă luptă pentru apărarea ființei lor naționale, pentru libertate națională. Năzuințele lor se cristalizează tot mai mult în direcția realizării libertății naționale prin unirea cu România.

La Marea Adunare Națională din Alba-Iulia de la 1 decembrie 1918, bănățenii au votat Unirea cu România, iar la 10 august 1919, în Timișoara a avut loc o mare adunare populară care a votat o rezoluție în sensul ratificării hotărîrii de la Alba-Iulia, o rezoluție în același sens fiind adoptată și de populația germană din Banat.

Unirea cu România a deschis noi posibilități de dezvoltare a economiei bănățene, în același timp industria din noul județ Timiș-Torontal a contribuit substanțial la dezvoltarea forțelor de producție și la progresul general al economiei românești. În anii de după Unire, numai în Timișoara au fost construiți 364.059 m.p. de străzi și drumuri, iar în satele județului numărul caselor a sporit considerabil, de la 86.385 în 1910 la 101.524 în 1941.

Dezvoltarea industriei bănățene în această perioadă s-a făcut în primul rînd prin accentuarea exploatării oamenilor muncii, iar în agricultură au mai rămas puternice resturi de relații semifeudale, din care cauză întreaga perioadă dintre cele două războaie mondiale a fost marcată de un șir neîntrerupt de mișcări revoluționare. Crearea Partidului Comunist Român a dat amploare și a adîncit conținutul revoluționar al mișcării muncitorești, or-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ganizîndu-se acţiuni şi greve de mare amploare, ca de pildă greva din iunie 1924, la care participă peste 5 000 de muncitori, Congresul Sindicatelor Unitare ţinut la Timişoara, în 2—5 aprilie 1929, mari acţiuni greviste în 1932.

Clasa muncitoare şi ţărănimea din judeţul Timiş-Torontal, organizare şi conduse de Partidul Comunist Român, s-au ridicat cu toată hotărîrea împotriva dictaturii militare—fasciste şi războiului antisovietic. Numai în prima jumătate a anului 1943 au avut loc 92 conflicte de muncă, iar în satele judeţului s-au înregistrat numeroase cazuri de opunere la rechiziţii şi sustrageri de la serviciul militar, în vreme ce în munţii Banatului s-a constituit un detaşament de partizani, alcătuit în majoritate din muncitori de la Atelierele C.F.R. Timişoara. În acest fel, oamenii muncii din judeţul Timiş-Torontal şi-au adus contribuţia la răsturnarea regimului militaro-fascist, la pregătirea şi înfăptuirea actului de la 23 august 1944.

În noile condiţii create de această victorie, oamenii muncii de la oraşe şi sate, sub conducerea P.C.R., şi-au mobilizat forţele creatoare în vederea înfăptuirii societăţii socialiste. În anii ce s-au scurs pînă în zilele noastre, judeţul Timiş a devenit unul din cele mai puternice judeţe industriale ale ţării. Alături de ramurile tradiţionale, ca industria textilă, alimentară, a pielăriei, au apărut întreprinderi aparţinînd industriei electrotehnice, chimice, metalurgiei, construcţiilor de maşini şi prelucrării metalelor, existînd 80 de întreprinderi, din care 64 de subordonare republicană. Pentru a ilustra avîntul deosebit al dezvoltării industriale, menţionăm că în 1977 s-a realizat în doar 12 zile calendaristice întreaga producţie globală industrială din anul 1938, că industria constructoare de maşini şi industria chimică deţineau în acelaşi an 43,6% din producţia globală industrială a judeţului, şi că în anul 1980 producţia globală industrială a judeţului va fi cu 85,2% mai mare decît în 1975, ajungînd la cca. 40 miliarde lei.

În perioada 1950—1978, în judeţul Timiş au fost create peste 168.000 noi locuri de muncă, au fost date în folosinţă peste

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

97.700 locuințe ; Timișoara a devenit un puternic centru universitar, numărînd aproape 20.000 de studenți.

Ca expresie grăitoare a justei politici naționale dusă de Partidul Comunist Român, în Timișoara apar, pe lîngă ziare și reviste în limba română, ziare și reviste în limbile germană, maghiară și sîrbă ; în același municipiu, pe lîngă Opera de stat și Teatrul național, există teatre de stat german și maghiar, precum și o secție de folclor sîrbesc în cadrul Ansamblului de stat „Banatul".

*

Unele preocupări pentru reglementarea cadrului organizatoric și elaborarea unei metodologii privind evidența documentelor au existat în cadrul județului, începînd din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, conturîndu-se mai clar în secolul al XIX-lea, mai cu seamă în ultimele 3—4 decenii ale acestuia ; ele erau însă limitate la cadrul unor anumite instituții — de regulă, organe ale adminstrației civile și militare, — subsumate ideii de organizare a metodologiei practicii administrației de stat, în care arhiva era considerată ca unul din efectele administrației, reglementarea organizării arhivei și a evidenței documentelor derivînd din necesitatea păstrării probelor materiale — a actelor — ce consemnau sau reflectau activitatea administrativă.

Aceste preocupări au contribuit la relativ buna organizare, evidența și păstrarea unor fonduri arhivistice create de unele instituții de genul celor sus amintite, ca de pildă Comandamentul general bănățean, cu documente din secolele XVIII și XIX, Municipalitatea comitatului Severin și Primăria municipiului Timișoara, din aceeași perioadă, dar n-au depășit stadiul limitat, nu au dus la conturarea unei instituții specializate pe criterii științifice, în păstrarea, evidența și folosirea documentelor în sens de mărturii istorice și nu probe cu caracter administrativ și juridic.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Primele încercări, în sensul înființării unei instituții de profil arhivistic, se înregistrează în 1931, cînd Constantin Moisil, directorul general de atunci al Arhivelor Statului, intervine pe lîngă autoritățile din Timișoara pentru crearea unei subdirecții pentru Banat a Arhivelor Statului. Deși, în 1932, s-a ajuns la o înțelegere în această chestiune, subdirecția, formal constituită, nu a ajuns să funcționeze real, întrucît Primăria municipiului Timișoara, care urma să finanțeze noua instituție, a revenit asupra angajamentelor luate anterior.

Conducerea Direcției generale a Arhivelor Statului și-a continuat eforturile pentru crearea unei instituții arhivistice în Timișoara, în urma cărora Ministerul Instrucțiunii, Cultelor și Artelor aprobă, la 6 mai 1936, înființarea unei Arhive municipale la Timișoara, iar un an mai tîrziu, la 14 mai 1937, se aprobă înființarea Direcției regionale Banat a Arhivelor Statului, cuplată și avînd același director cu Muzeul Banatului.

Noua direcție urma să preia toate arhivele mai vechi de 30 ani, provenite de la instituțiile de stat, județene și comunale din fostele județe Timiș-Torontal, Caraș și Severin, iar pentru păstrarea documentelor, Primăria municipiului Timișoara a pus la dispoziția noii instituții 13 cazemate din incinta fostei cetăți a Timișoarei. Moartea primului director, dr. Ioachim Miloia, care era și directorul muzeului, ca și evenimentele ce au survenit, au făcut ca, după 1940, Direcția regională din Timișoara a Arhivelor Statului, deși nu a fost desființată formal, în fapt și-a încetat activitatea, și de abia în 1947, prin numirea unui nou director și a cîtorva funcționari, să se contureze efectiv existența și activitatea instituției cu profil arhivistic în Timișoara.

O schimbare calitativă, care a marcat de fapt începutul dezvoltării, lărgirii și creării cadrului juridic al activității arhivistice, a determinat înființarea Serviciului regional Banat al Arhivelor Statului, ca efect al H.G.M. 472 din 29 mai 1951, serviciu care avea o filială la Caransebeș și cîte un depozit la Lugoj și Oravița, care au devenit ulterior filiale. În anul 1956, prin desființarea

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

regiunii Arad, Serviciul regional ce funcționa în Arad se transformă în filială a Serviciului regional Banat din Timișoara. În perioada 1951—1968 deci, instituția din Timișoara coordona întreaga activitate din Banat plus din teritoriul de la nord de Mureș, aproximativ partea sudică a actualului județ Arad, avînd filiale la Arad, Caransebeș, Lugoj și Oravița, ultima desființîndu-se în 1968.

În urma noii organizări administrative a României, pe județe, în 1968 Serviciul regional Banat se transformă în Filiala Arhivelor Statului județul Timiș, cu un depozit la Lugoj, provenit de la fosta filială, iar fostele filiale interregionale Arad și Caransebeș devin unități de-sine-stătătoare, ca filiale în județele Arad, respectiv Caraș-Severin. În acest cadru organizatoric funcționează și în prezent, bucurîndu-se de condiții deosebite de păstrare, conservare și folosire a documentelor, precum și pentru desfășurarea atît a activității personalului cît și a cercetătorilor din afară, în urma dării în folosință, la sfîrșitul anului 1975, a sediului actual, o clădire special construită pentru filială, cu depozite spațioase și moderne, cu săli de studiu pentru cercetători și cu sală de expoziție.

Lipsa unei instituții specializate în păstrare, conservare și folosire științifică a documentelor s-a adăugat la evenimentele dramtice — războaie, răscoale, schimbări de stăpînire — petrecute pe teritoriul Banatului, contribuind toate la distrugerea a numeroase documente și chiar fonduri arhivistice, îndeosebi anterioare anului 1718, dar și după această dată. Așa s-a întîmplat cu arhiva Episcopiei romano-catolice a Cenadului, arhiva „Administrației Voivodinei Sîrbești și a Banatului Timișan" (1849—1860), apoi lipsuri masive în fondul „Prefectura județului Timiș-Torontal" (1778—1918) ș.a., în vreme ce alte fonduri erau păstrate în condiții necorespunzătoare, expuse degradării și chiar distrugerii.

Astfel stînd lucrurile, era firesc ca principala preocupare a noii instituții arhivistice create la Timișoara, îndeosebi după 1947,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

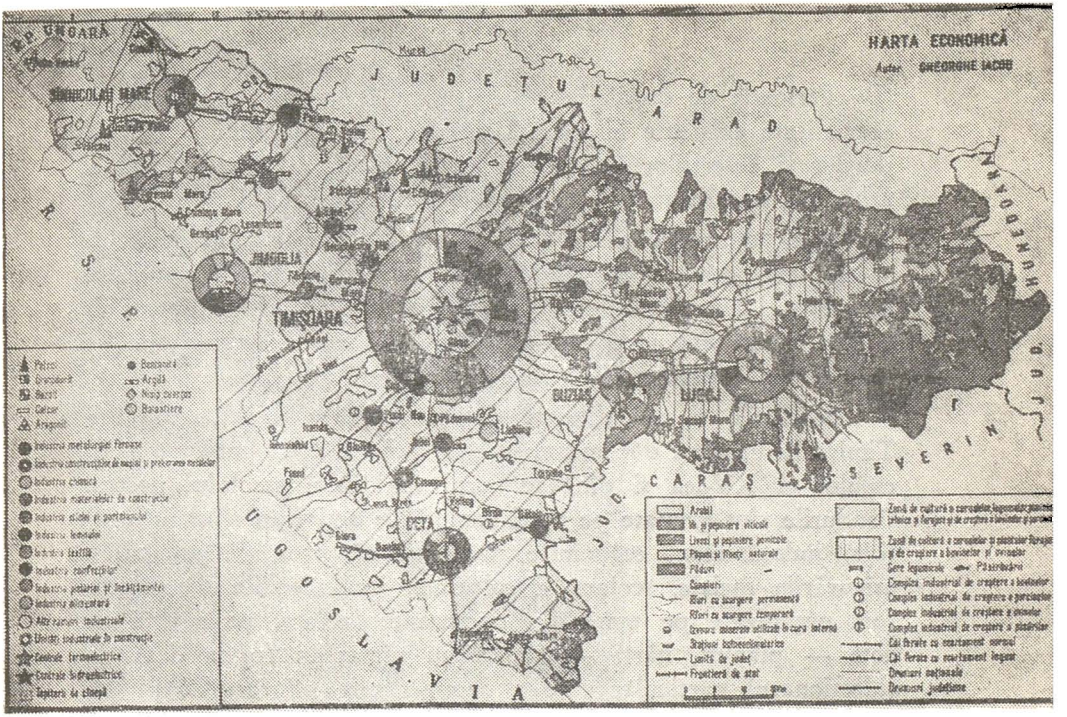

Harta județului Timiș

să fie depistarea și preluarea arhivelor dispersate și păstrate în diverse locuri. Ca rezultat al acestei activități, în perioada 1947—1960, au fost concentrate în depozitele Arhivelor Statului din Timișoara și Lugoj peste 2 500 m.l. de arhivă, cuprinzînd fonduri masive și importante, ca cele create de Comandamentul general bănățean (1722—1918), Prefectura județului Timiș (1778—1944), Prefectura județului Severin (1779—1918), Primăria municipiului Timișoara (1718—1930), Tribunalul Timiș-Torontal (1875—1947) etc.

Acțiunea de preluare s-a continuat, mai ales după 1975, avînd la dispoziție noul local, astfel că în prezent baza documentară existentă la filiala Arhivelor Statului județul Timiș însemnează în jur de 5 000 m.l. poliță-raft.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Perioada de după 1960 a însemnat concentrarea forțelor de specialitate existente în direcția inventarierii și selecționării fondurilor și colecțiilor preluate, încît în prezent întreg materialul arhivistic este inventariat și, cu unele excepții, selecționat.

Baza documentară se întregește cu o bogată bibliotecă de specialitate, care numără 8 981 volume cărți și 7 177 publicații periodice, inclusiv gazete și ziare apărute în Banat, bibliotecă ce a fost constituită începînd din 1947 și care se îmbogățește cu majoritatea lucrărilor de istorie ce apar în țară.

Fondurile și colecțiile păstrate la filiala Arhivelor Statului Timișoara cuprind documente începînd din a doua jumătate a secolului al XV-lea și pînă în jurul mijlocului secolului nostru. Fondurile sînt grupate pe mari ramuri de activitate : administrative, judecătorești, economice, instituții de protecția muncii și asigurările sociale, școlare și culturale, iar colecțiile, fie că au fost organizate pe teme din documente izolate, pe genuri de acte — planuri, hărți — fie că au rămas în forma dată de colecționarul particular care a depus-o spre păstrare la filială.

*

Fondurile și colecțiile de la Arhivele Statului Timișoara constituie un bogat și multilateral izvor de informații, în bună parte inedite, care asigură cercetării științifice o amplă documentație privind cele mai variate domenii de cercetare. Se poate urmări, în documentele din fondurile administrative, agrare și economice, dezvoltarea forțelor de producție pe teritoriul Banatului în secolul al XVIII-lea, dar mai cu seamă în secolul al XIX-lea și prima jumătate a secolului al XX-lea, cu referiri concrete la trecerea de la producția meșteșugărească la cea industrială, concurența pe plan intern și extern, pătrunderea relațiilor de producție în agricultură, înființări de stabilimente industriale, evoluția acestora, dezvoltarea orașelor, construirea de șosele, poduri, îndiguiri, căi ferate, etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

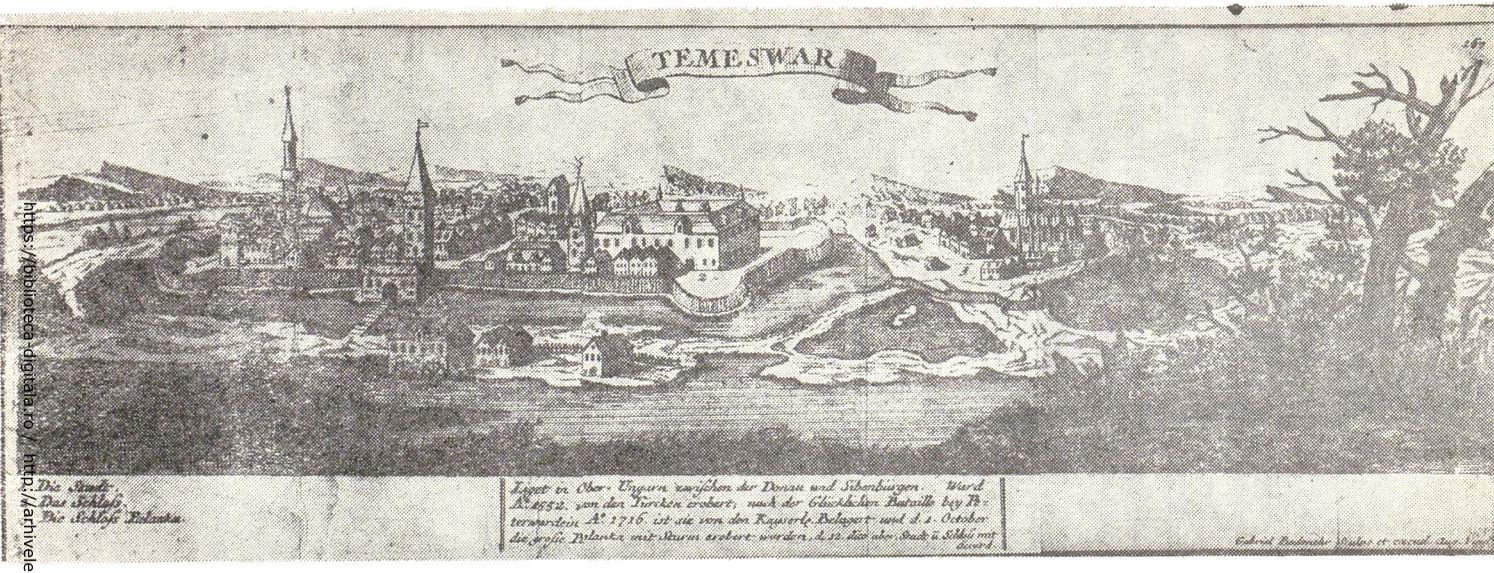

13 Stampă a oraşului Timişoara (1594).

https://biblioteca-digitala.ro/ http://arhivelenationale.ro

Evenimentele anilor revoluționari 1848—1849 se găsesc oglindite în multe din documente, informațiile mai bogate fiind cele referitoare la teritoriul fostului județ Severin, dar cu destule referiri și la teritorii ce sînt în afara județului Timiș, ba chiar a granițelor țării.

Documentația referitoare la aspectele vieții sociale în perioada celei de-a doua jumătate a secolului al XIX-lea oferă informații bogate privind formarea proletariatului industrial, începuturile sale de organizare, acțiunile sale revendicative. Un bogat material atestă activitatea P.C.R. în Banat, concretizată în organizarea a numeroase greve, îndeosebi în anii crizei economice, precum și lupta antifascistă a maselor populare.

În documentele create după 1944 se pot găsi date interesante privind eforturile oamenilor muncii conduși de P.C.R. pentru sprijinirea frontului antihitlerist, pentru dejucarea acțiunilor de sabotaj, pentru democratizarea aparatului de stat, refacerea economiei țării, naționalizarea mijloacelor de producție, începuturile economiei planificate.

Un bogat material documentar se referă la situația din agricultură, îndeosebi în ceea ce privește înfăptuirea reformei agrare, înființarea centrelor de închiriat mașini agricole, trecerea la cooperativizare.

În afară de problematica vieții economico-sociale, documentele de la Arhivele Statului din Timișoara oferă ample informații asupra dezvoltării învățămîntului, activității cultural-artistice, situației demografice și sanitare, activității sportive etc. din această parte a țării.

FONDUL COMANDAMENTUL GENERAL BĂNĂȚEAN

Fondul Comandamentul general bănățean (Arhiva militară) constituie unul dintre cele mai importante fonduri pe care le deține filiala, deoarece rolul important al acestei instituții timp-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

de două secole (1716—1918) în viaţa economică, socială şi politică a Banatului istoric (inclusiv Banatul iugoslav) se oglindeşte în numărul mare de documente, fără de care viaţa socială pînă în 1751 a întregului Banat, iar din 1752 încoace în special viaţa grănicerilor bănăţeni, ar fi rămas necunoscută.

Acest fond cuprinde documente create între anii 1722—1751 de Administraţia imperială a Banatului, care a funcţionat în respectiva perioadă ca autoritate administrativă cu caracter mixt civilo-militar, pentru întregul Banat Timişan, avînd ca for superior Consiliul Aulic de Război din Viena şi Camera Aulică (Hofkamer) din Viena.

Începînd din anul 1752, cînd se instaurează administraţia civilă în Banat, Comandamnetul general bănăţean a devenit autoritatea supremă militară a Banatului, avînd ca for tutelar Consiliul Aulic de Război din Viena, autoritate supremă civilă fiind Administraţia provincială a Banatului, cu reşedinţa tot în Timişoara, şi for tutelar Camera Aulică din Viena.

Comandamentul general bănăţean devine autoritate supremă de administraţie pentru confiniul militar, care se înfiinţează în 1764, cuprinzînd Regimentul confiniar iliro-bănăţean şi Regimentul germano-bănăţean, la care se va adăuga şi Regimentul româno-ilir, înfiinţat în 1768. Chiar şi după anul 1779, cînd Banatul a fost încorporat la Ungaria şi împărţit în trei comitate (Timiş, Torontal şi Caraş), Comandamentul general bănăţean rămîne ca autoritate tutelară în administraţia întregului teritoriu de graniţă bănăţeană.

Au existat şi unele schimbări temporare : între anii 1783—1791 Comandamentul general bănăţean a fost unificat cu Comandamentul general slavon şi şi-a mutat sediul la Petrovaradin ; între 1850—1860 Comandamentul general bănăţean a avut, pe lîngă atribuţii militare, şi atribuţii supreme civile pentru Banatul Timişan şi Voivodina Sîrbească (Militär — und Civil — Gouvernement für das Banat die serbische Woiwodschaft). În cadrul administraţiei funcţionau : a) un guvernămînt militar şi civil cu trei secţii şi cinci subsecţii ; b) administraţia graniţei şi c) jude-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Stema oraşului Timişoara (1781).

cătoria militară şi provincială. Odată cu desfiinţarea graniţei militare bănăţene 1871—1872, Comandamentul general bănăţean îşi pierde caracterul de autoritate civilo-militară şi devine Comandamentul militar al Diviziei nr. 17 şi apoi nr. 23 de infanterie şi în sfîrşit Comandamentul Corpului de armată nr. 7 din Timişoara. Destrămarea imperiului austro-ungar aduce cu sine şi desfiinţarea acestei instituţii militare, care timp de două secole a avut în sfera sa de competenţă toate ramurile administraţiei : justiţia, problemele politice, militare, bisericeşti, agricultura, finanţele, comerţul, vama, sănătatea publică, învăţămîntul şi colonizările.

De-a lungul anilor, această instituţie şi-a schimbat mereu denumirea : Administraţia imperială a Banatului Timişan (1718—1752), Comandamentul general militar din Banatul Timişan

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Blazonul familiei A. Mocsany (1783—1805).

(1752—1783), Comandamentul general slavono-bănăţean de graniţă (1783—1792), Comandamentul general bănăţean (1792—1826), Comandamentul militar general în Banat (1826—1850), Comandamentul militar provincial banato-sîrbesc la Timişoara (1850—1855), Guvernămîntul militar şi civil pentru Banat şi Voivodina Sîrbească (1855—1860), Comandamentul general provincial pentru Banat şi Voivodina Sîrbească (1860—1866), Comandamentul general din Timişoara (1866—1869), Comandamentul militar al Diviziei 17 din Timişoara (1869—1870), Comandamentul militar al Diviziei 23 a trupelor de infanterie din Timişoara

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

(1871—1883), Comandamentul corpului de armată nr. 7 din Timişoara (1883—1918).

Arhiva Comandamentului general bănăţean a suferit mai multe distrugeri în special cauzate de cele două războaie mondiale.

Complexitatea atribuţiilor Comandamentului general bănăţean se reflectă în diversitatea materialelor documentare existente în fond. Fiind o instituţie cu predominant caracter militar, este normal ca în cea mai mare parte a documentelor să se reflecte probleme legate de armată, cum ar fi războaiele austro-turce, cheltuielile pentru întreţinerea armatei, contribuţia comitatelor la întreţinerea armatei şi restanţe, aprovizionarea cu cereale, furaje şi echipamente a regimentelor de infanterie şi cavalerie staţionate în Banat, grănicerii fostei miliţii provinciale Tisa-Mureş stabiliţi în Banat în 1753, numirea comisarilor de război, solde, avansări în grad, indemnizaţii, revizii medicale, drepturile băneşti ale invalizilor, încartiruirea militarilor, lăsări la vatră, dezertări. O preocupare deosebită era aceea pentru lucrările de construcţie în special pentru cele de fortificaţii atît în graniţă cît şi pe întreg teritoriul Banatului: fortificaţiile de pe insula Ada-Kaleh, din Timişoara, Orşova, Mehadia, asigurarea braţelor de muncă pentru lucrările de fortificaţii şi alte edificii militare. O serie de materiale ne oferă informaţii privitoare la construirea şi repararea unor poduri, construirea de clădiri erariale, locuinţe pentru oficialităţi şi colonişti, construirea de şcoli, spitale, biserici, mori.

Unele documente se referă la agricultură: situaţia culturilor de cereale şi a plantelor industriale, viticultura, pomicultura, introducerea şi experimentarea de noi plante cerealiere şi industriale, statistici periodice ale întinderii suprafeţelor lucrate şi ale recoltelor obţinute.

Numeroase documente se referă la practicarea comerţului în Banat: situaţia oficiilor vamale şi a carantinelor amplasate pe teritoriul graniţei militare, tarife vamale, import şi export, abuzuri vamale faţă de negustori, activtatea Societăţii comerciale din Timişoara, mărfuri şi animale aduse din Ţara Românească.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Interesante sînt și documentele privitoare la ținerea tîrgurilor și dreptul comercianților de a participa la aceste tîrguri.

O serie de documente ne oferă informații privitoare la silvicultură : împăduriri, pepiniere, perdele de păduri, fixarea nisipului prin plantarea de pomi, introducerea unor noi soiuri de arbori, regulamente silvice, exploatarea pădurilor pentru lucrări publice și erariale sau pentru consumul populației grănicerești, personal silvic, delicte silvice.

Sînt importante și informațiile privitoare la colonizările care au avut loc în Banat începînd cu secolul al XVIII-lea si pînă la sfîrșitiul secolului al XIX-lea : activitatea Comisiei de colonizare, evaluarea caselor acordate coloniștilor, suprafețele de teren arabil și alte terenuri acordate coloniștilor, acordarea de semințe pentru însămînțări, sumele acordate pentru reparații la casele coloniștilor, sumele care le-au fost acordate pentru unelte agricole, pentru vite și căruțe și pentru medicamente. Unele documente se referă la fuga supușilor de pe teritoriul administrației civile în granița militară, unde grănicerii se bucurau de anumite libertăți și despre trecerea unor comune camerale sub administrația militară.

Importante sînt și documentele privitoare la probleme de învățămînt : înființarea de școli, manuale școlare, pregătirea corpului didactic, obiecte predate, localuri pentru școală.

Numeroase documente ne oferă informații privind probleme sanitare : activitatea cordoanelor sanitare și a posturilor de carantină din granița militară, măsurile luate pentru prevenirea pătrunderii epidemiilor (ciumă, holeră) din provinciile învecinate precum și a epizotiilor, epidemii în Țara Românească, dezvoltarea stațiunii balneare de la Băile Herculane și tratamentul aplicat bolnavilor aflați la cură.

Date importante ne oferă procesele-verbale de interogatorii, referatele de expertiză juridică și sentințele date împotriva lotrilor și a tăinuitorilor lor, sentința pentru instigare la grevă în 1773, pentru trecerea frontierei fără pașaport în Țara Româ-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

nească, cercetarea și condamnarea participanților la revoluția din 1848/1849 din Banat, ca și cele în materie de furt, incendiu, vrăjitorie, dezertare, neachitarea datoriilor, neglijențe în serviciu, falsificare de monede.

FONDURILE PREFECTURA JUDEȚULUI TIMIȘ ȘI PREFECTURA JUDEȚULUI SEVERIN (1778—1949)

Instituția județeană (comitatensă), atît în Timiș cît și în Severin, ia ființă în 1778—1779, odată cu înființarea comitatelor, respectiv Timiș și Caraș inițial, apoi Caraș-Severin și ulterior Severin. Această instituție avea nu caracter dublu : era organ local de guvernămînt al puterii de stat și organ independent al comunității nobilimii comitatului cu drept de autoguvernare. Ca organ al puterii de stat aplica legile și dispozițiile guvernului central, iar ca organ independent al comunității nobilimii avea drept de autoguvernare în toate chestiunile de interes local. În fruntea instituției era un comite, ca guvernator, reprezentant al puterii de stat, secondat de vicecomite, care era conducătorul administrației comitatului. În perioada anterioară anului 1848 municipalitatea comitatensă servea interesele nobilimii, masele largi — iobagii îndeosebi — nu aveau reprezentanți sub nici o formă. O schimbare esențială se produce în 1848. Legislația guvernului revoluționar urma caracterul de unitate politică a comitatului, ea prevedea transformarea comitatului în comunități ale populației respective, iar municipalitatea comitatensă organ al acestor comunități. În urma înăbușirii revoluției din 1848—1849 legislația preconizată de guvernul revoluționar n-a putut fi aplicată decît după 1860.

Înăbușirea revoluției a avut ca urmare desființarea comitatelor pe teritoriul Banatului, luînd ființă provincia Voivodina și Banatul Timișan, împărțit în districte. După restaurarea admi-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

nistrației maghiare, comitatele sînt reorganizate în forma anterioară revoluției, păstrîndu-și denumirea de comitatul Timiș pînă în 1918, iar comitatul Caraș din anul 1880 pînă în 1918 s-a denumit Caraș-Severin.

Conform organizării administrative din anul 1925, județele erau unități teritoriale administrative conduse de consilii județene. Prefectul era conducătorul administrației județului. Județul Caraș-Severin se divide în județul Caraș și județul Severin, cu prefectura la Lugoj.

Prefecturile acestora au funcționat cu aceeași competență și organizare pînă la 15 ianuarie 1949, cînd, prin Legea nr. 17, se desființează și se constituie Comitetul provizoriu. În anul 1950 județul Severin se înglobează regiunii Timișoara, deci prefectura își încetează activitatea la Lugoj, iar la Timișoara este preluată de Sfatul popular al regiunii Banat.

Arhiva creată de aceste instituții oglindește modul de organizare și funcționare a municipalității comitatense, devenită prefectură. Ea constituie un bogat izvor de informații, asigură cercetării științifice o amplă documentație privind cele mai variate domenii de cercetare.

Informații privind situația în domeniul agriculturii, suprafețele însămînțate cu diferite culturi, situația șeptelului, măsuri privind extinderea suprafețelor cultivate, între altele și prin canalizări, combaterea dăunătorilor agriculturii, a epitoziilor. Este atestată pătrunderea și extinderea relațiilor capitaliste în agricultură, migrația sezonieră a lucrătorilor agricoli, salarizarea acestora, aplicarea reformei agrare din 1921, nemulțumirea țăranilor de modul cum s-a aplicat reforma agrară.

Documentele reflectă într-o oarecare măsură contradicțiile și luptele sociale din perioada destrămării feudalismului și începuturile capitalismului, acțiuni ale țărănimii îndreptate împotriva autorităților civile și militare, între altele și sub forma de haiducie.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Evenimentele anilor revoluționari 1848 — 1849 se găsesc oglindite într-un număr restrîns de documente în județul Timiș, informații mai bogate fiind cele referitoare la teritoriul fostului județ Severin.

Documentația referitoare la aspectele vieții sociale în general și lupta de clasă în special devine mai bogată după revoluția din 1848, dînd posibilitatea urmăririi procesului de formare și organizare a proletariatului industrial. Intensificarea luptei proletariatului este oglindită în documentele care relevă măsurile luate de autorități împotriva muncitorimii: interzicerea unor asociații muncitorești, întruniri muncitorești, supravegherea polițenească a unor asociații și întruniri. Cît privește sectorul industrial, materialul oferă informații în legătură cu producția industrială în diferite perioade, situația de muncă și trai în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, lupta economică și politică a proletariatului, furnizînd date cu privire la unele evenimente, ca de pildă marile catastrofe miniere din deceniile 8 și 9 ale secolului al XIX-lea la Anina, mișcările greviste din anii 1890—1914 efectele crizei generale de supraproducție din anii 1929—1933, aspecte locale și pe întreaga țară ale grevei generale din 1920.

Documentele atestă o serie de acțiuni ale P.C.R., organizarea oamenilor muncii în organizații de masă, organizarea de sindicate muncitorești, atragerea femeilor în sindicate, organizarea tineretului în cadrul U.T.C.

FONDUL
DIRECTORATUL MINISTERIAL VII TIMIȘOARA
(1930—1931)

Instituția și-a desfășurat activitatea într-o perioadă istorică scurtă (1930—1931), dar a avut un rol special, fapt ce a determinat și caracterul aparte al fondului.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

QUOD NOS CUM
ad demissam Fidelis Nostri
JOSEPHI BEICHEL
in libera Regiaque Civitate Temesvariensi
CIVIS ET TYPOGRAPHI
applicationem Nostra propterea factam Majestati, tum
[illegible] eo, quod fidelium Subditorum Nostrorum com-
[illegible] simul ac paterne prospicere cupiamus, id ei-
dem JOSEPHO BEICHEL secus
[illegible] a bonis Moribus et dexteritate commendato, suffi-
[illegible] facultatibus provisio, de plenitudine Potestatis
et speciali Gratia Nostra Cäo-Regia clementer annuendum
et concedendum duximus: ut Idem
JOSEPHUS BEICHEL
pro communi fidelium Nostrorum Regnicolarum Usu
et utilitate, in praedicta libera Regiaque Civitate Nostra
TEMESVARIENSI LITHOGRAPHIAM
erigere
ac cujuscunque generis lithographicos labores, absque
tamen derogamine specialium aliorum Privilegiorum,
relate ad lithographicos labores clementer elargitorum,
perficere, eosdemque distrahere possit ac valeat, ita ta-
men, et ea sub Conditione: ut IDEM

Diplomă acordată pentru deschiderea unei litografii în Timişoara (1837).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fondul arhivistic al Directoratului ministerial VII Timişoara reprezintă o valoroasă sursă pentru investigaţia istorică, el înlesnind completarea şi clarificarea unor probleme de ordin economic, social şi politic cu privire la Banat şi Crişana în perioada crizei economice din 1929—1933, precum şi studierea locului şi a preocupărilor acestei instituţii.

Potrivit legii pentru organizarea administraţiei locale din 3 august 1929, în toată ţara se înfiinţează un număr de şapte directorate ministeriale care îşi aveau sediile în principalele centre administrative ale ţării. La Timişoara îşi avea sediul Directoratul VII, ce cuprindea în sfera de competenţă teritorială judeţele Arad, Bihor, Caraş, Severin şi Timiş-Torontal, exercitînd un control permanent asupra întregii administraţii din judeţele menţionate, avînd în subordine organele poliţieneşti, putînd cere concursul armatei în orice împrejurare în măsură să tulbure „liniştea ordinei publice".

În întreaga sa activitate directoratul ministreial era ajutat de un secretar general şi îşi îndeplinea atribuţiile printr-o serie de servicii ministeriale locale, concepute ca organe executive ale guvernului : interne, finanţe, instrucţiune publică, agricol şi domenii, lucrări publice, industrie şi comerţ, sănătate şi ocrotiri sociale, precum şi un serviciu comun de secretariat. Dintre toate serviciile, cel de interne a desfăşurat activitatea cea mai intensă, celelalte servicii funcţionînd pe scheletul unor inspectorate regionale, ca organe teritoriale, pe ramurile de specialitate respective.

Nereuşind să aducă vreo îmbunătăţire în administraţia de stat, directoratele ministeriale locale au fost desfiinţate prin legea din 15 iulie 1931.

Fondul arhivistic creat de Directoratul ministerial VII din Timişoara cuprinde dosare, registre şi corespondenţă provenind în cea mai mare parte de la serviciul internelor şi de la serviciul

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

agriculturii şi domeniilor şi în mai mică măsură de la serviciul industriei, comerţului şi instrucţiunii publice.

Fondul, în decursul anilor, oferă informaţii şi date inedite asupra situaţiei economice, sociale, politice, şi culturale în judeţele din vestul ţării în anii crizei economice. Dintre actele mai frecvente din acest fond se remarcă: ordine şi dispoziţii date de ministere şi directorat organelor în subordine şi corespondenţă în legătură cu executarea lor, dări de seamă şi rapoarte informative ale prefecţilor şi organelor poliţieneşti privind starea de spirit a populaţiei, despre evnimentele de orice natură întîmplate pe teritoriul directoratului şi despre mersul administraţiei generale, corespondenţă cu autorităţile militare, hotărîri ale comitetelor locale de revizuire etc.

Problemele ce se desprind din materialul arhivistic al acestui fond oglindesc măsurile guvernului, în special ale Ministerului de Interne şi ale directoratului ministerial împotriva mişcării muncitoreşti în creştere în această perioadă, lupta P.C.R., a U.T.C., P.S.D., sindicatelor, grevele, demonstraţiile ce au avut loc şi măsurile luate de autorităţi.

Alte documente oferă informaţii privind activitatea partidelor politice din această perioadă, abuzurile autorităţilor, activitatea şcolilor de agricultură din judeţele respective, conducerea şi administrarea localităţilor urbane şi rurale, aspecte ale vieţii cultural-artistice din Banat şi Crişana.

FONDUL REZIDENŢA ŢINUTULUI TIMIŞ (1938—1940)

Instituţia a fost creată prin Legea administrativă din 13 august 1938, desfăşurîndu-şi activitatea pînă la 21 septembrie 1940, cînd s-a revenit la organizarea administrativă anterioară. Potrivit

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

acestei legi, administrația țării era exercitată prin următoarele circumscripții teritoriale: comuna, plasa, județul și ținutul. Comuna și ținutul erau persoane juridice, reprezentau interesele locale și exercitau și atribuțiile de administrație generală. Ținutul, ca unitate administrativă, avea atribuții multiple: economice, sociale și culturale. Administrația lui era încredințată rezidentului regal și consiliului său.

Atribuțiile rezidentului decurg din calitatea sa de reprezentant al guvernului și administrator al ținutului. O parte din acestea puteau fi încredințate, cu delegație scrisă, secretarului general al ținutului sau prefecților.

Unul din cele 10 ținuturi ale țării era ținutul Timiș, având reședința la Timișoara și cuprinzînd județele Timiș-Torontal, Arad, Caraș, Severin și Hunedoara.

Fondul arhivistic creat al Rezidenței ținutului Timiș oglindește într-o măsură destul de mare realitățile vremii respective: frămîntările premergătoare celui de al II-lea război mondial, lupta poporului nostru pentru drepturi și libertăți democratice și de apărare împotriva pericolului fascist, activitatea și acțiunile organizate de Partidul Comunist Român.

Printre altele se găsesc: note și rapoarte informative și de activitate a polițiștilor de siguranță din județele ținutului, ale celor cinci prefecturi din ținut, rapoarte de activitate ale fostelor camere de muncă din cuprinsul ținutului Timiș, rapoarte ale fostelor regiuni industriale Timișoara și Arad, rapoarte de activitate și informări ale fostelor camere de comerț și industrie, rapoarte de activitate ale însăși Rezidenței ținutului Timiș.

Multe din documente oglindesc activitatea Partidului Comunist Român în rîndul clasei muncitoare, acțiunile revoluționare de luptă organizate de masele muncitoare pentru îmbunătățirea condițiilor de muncă și viață, situația țărănimii, situația sanitară, a învățămîntului și altele.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

FONDURI ALE ORGANELOR ADMINISTRATIVE DE STAT LOCALE

1. Primăria municipiului Timişoara şi Primăria municipului Lugoj.

După pacea de la Passarovitz (1718), Timişoara devine centrul administrativ al provinciei Banatul Timişan, conducerea oraşului revenind Magistratului, care, în 1781, în urma ridicării Timişoarei la rangul de oraş liber regesc, este investit cu puterea executivă, politică, economică şi jurisdicţională.

În 1848 se acordă Timişoarei largi drepturi municipale, iar în 1851 devine capitala Voivodinei şi Banatului Timişan, fiind degrevată de funcţia judecătorească, degrevare ce se permanentizează în urma organizării administrative din 1870. În urma aplicării acestei legi se restabilesc drepturile adminstrative autonome ale oraşelor.

Oraşul Lugoj, după pacea de la Passarovitz, aparţine administraţiei provinciale a Banatului pînă în anul 1779, cînd, în urma înfiinţării comitatului Caraş, devine reşedinţa acestuia. Odată cu colonizarea germanilor pe malul stîng al rîului Timiş, se înfiinţează Lugojul German care avea administraţie aparte de Lugojul Român.

În anul 1891 cele două localităţi se unesc, alegînd un singur magistrat. În baza convenţiei de unire, primarii se alegeau alternativ din patru în patru ani dintre români şi germani. Limba română şi germană devin limbi oficiale pînă în anul 1870 cînd, în urma legii administraţiei locale, limba oficială devine cea maghiară.

În urma legii administrative din 1925 se constituie primăriile municipiului Timişoara, respectiv Lugoj, care au funcţionat pînă în ianuarie 1949, cînd au fost constituite comitetele provizorii, înlocuite în decembrie 1950 cu noul organ local al puterii de stat,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Sfatul popular, organizat pe baza Decretului 259 din 28 decembrie 1950.

Materialul arhivistic creat de Primăria municipiului Timişoara are multe lipsuri, ca rezultat al distrugerilor repetate în timpul războaielor austro-turce din secolul al XVIII-lea, a unei „expertize" efectuate de creatorul fondului în 1858, precum şi din timpul primului şi celui de-al doilea război mondial ; întregul fond documentar anterior anului 1791 a fost distrus.

Avînd în vedere multiplele funcţii îndeplinite de-a lungul deceniilor de instituţia creatoare, aria problematică a materialului documentar este foarte largă, conţinînd informaţii privind organizarea oraşelor, înfiinţarea de stabilimente industriale, drepturile şi obligaţiile locuitorilor, regulamente de organizare şi funcţionare a serviciilor.

O documentaţie bogată este oferită de materialul arhivistic pentru cercetarea relaţiilor sociale, lupta îndelungată a meşteşugarilor pentru constituirea breslelor, dezvoltarea relaţiilor capitaliste, crearea de diferite societăţi muncitoreşti în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, situaţia economico-socială a locuitorilor în perioada interbelică.

Documentele mai oferă informaţii referitoare la problemele economice şi edilitare ale oraşelor, la problemele medico-sanitare, învăţămînt, artă şi cultură.

Anii extremi : Primăria Timişoara 1791—1950 ; Primăria Lugoj 1791—1949.

2. Preturi

Preturile, înfiinţate încă din 1779, erau organe administrative intermediare între organul administrativ comitatens, apoi judeţean, şi comuna, respectiv organul de conducere al acesteia, antistia, mai apoi primăria comunală, în cadrul unei zone denumite plasă. Ele au existat pînă la constituirea regiunilor şi raioanelor, în 1950.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Pretura fiecărei plăși era condusă de un primpretor sau pretor, ca reprezentant al puterii centrale și șeful poliției din respectiva plasă, îndeplinind, la scară redusă, aproape aceleași atribuții ca organul de administrație județean. Ca atare, aria informațiilor furnizate este largă, cuprinzînd viața economică — agricultură, meserii, comerț, transport și comunicații etc. ; relațiile sociale, probleme politice și de ordine publică, sănătate, învățămînt și cultură.

Filiala are în păstrare fondurile arhivistice provenite de la următoarele preturi : Lugoj (1913—1950), Margina (1929—1950) și Moldova Nouă (1919—1950).

3. Primării comunale

Filiala deține 8 fonduri create de autoritatea locală comunală. Administrația comunală a fost în competența cneazului și a juraților în perioada de la 1718 pînă la 1779 ; după această dată comunele se administrează pe plan local, fiind subordonate autorităților județene, prin intermediul autorităților de plasă.

Atribuțiile primăriilor cuprindeau cele mai variate domenii : administrația comunei, munca obștească, recrutări pentru armată, urmăriri de infractori, economice (agricultura, creșterea animalelor, pomicultura, sericicultura, horticultura, hidroameliorări, meserii, comerț), școlare, sanitare, tutelare și succesorale, căi de comunicație, urbanistice, financiare. Arhivele acestor instituții reflectă aceste preocupări cuprinse în diferite categorii de materiale ca procesele-verbale ale ședințelor consiliului comunal, inventare asupra averii mobile și imobile, referate, rapoarte, dosare succesorale și tutelare, tabele diferite, conscripții, bugete comunale, regulamente de organizare administrativă a comunelor, registre agricole.

Primăria comunei Becicherecul Mic (1827—1876), Primăria comunei Cărpiniș (1845—1925), Primăria comunei Deta (1856—

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

1921), Primăria comunei Gottlob (1783—1878), Primăria comunei Lovrin (1791—1920), Primăria comunei Periam (1855—1896), Primăria comunei Sînpetru Sîrbesc (1856—1888), Primăria comunei Tormac (1891—1924).

FONDURI ALE INSTANȚELOR JUDECĂTOREȘTI

1. Tribunale

Pînă în anul 1871, puterea judecătorească în Banat n-a fost separată de puterea administrativă. Jurisdicția în prima instanță era exercitată sau de organele administrative înseși sau de niște colegii prezidate de subprefecți. În 1871 au lat ființă tribunalele din Timișoara și Lugoj, iar în 1875 tribunalele au fost obligate să înființeze registre comerciale cu caracter public, separate pentru firme sociale și individuale, stabilindu-se totodată și obligativitatea de înregistrare pentru toate firmele și sucursalele lor.

Această reglementare rămîne în vigoare, cu anumite modificări, pînă la 1931, cînd apare legea pentru înființarea registrului de comerț. Prin această lege, registrul de comerț trece în competența Camerelor de comerț, urmînd ca tribunalul să exercite controlul asupra activității firmelor, existînd mai departe obligativitatea firmelor de a înainta anual bilanțul, cu toate piesele justificative.

În anul 1948, instanța își schimbă denumirea din Tribunal județean în Tribunal popular al județului, iar în 1952 sînt reorganizate în Tribunalul popular raional și Tribunal al orașului.

Materialul arhivistic creat de aceste instanțe este important din punct de vedere economic și politic, oglindind tranzacțiile avînd ca obiect proprietatea mobilă și imobilă, transmiterea, exploatarea și dezvoltarea sa, litigiile și conflictele ivite în cadrul acestor relații economice, reglementate juridic prin diferite legi.

Datele cuprinse în dosarele firmelor oferă posibilitatea cercetării dinamicii activității comerciale, bancare și industriale din

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Banat, cu referiri concrete la înființarea și desființarea de firme comerciale, industriale și bancare, constituirea de diferite asociații, uniuni, organizații, care conțin date cu privire la caracterul și activitatea lor.

Tribunalul Timiș-Torontal (1876—1947), Tribunalul Lugoj (1876—1952).

2. Judecătorii

Judecătoria mixtă Lugoj. În anul 1879 se înființează judecătoriile de plasă în cadrul preturilor mixte. Această judecătorie și-a desfășurat activitatea pînă în anul 1952, cînd a fost desființată și activitatea ei a fost preluată de cea a Tribunalului raional Lugoj. Majoritatea documentelor existente în fond se referă la probleme specifice instanțelor de judecată (succesiuni, cauze penale, civile etc.). Anii extremi : 1915—1952.

Judecătorii rurale. S-au înființat în 1865. Materialele documentare provenind de la aceste judecătorii oferă date cu privire la unele probleme de istorie locală, se pot afla amănunte privind mica proprietate, repartiția acesteia, numeroase conflicte pentru pămînt, care contribuie la îmbogățirea cunoștințelor cu privire la unele aspecte ale vieții satelor.

Judecătoria Buziaș (1889—1952), Judecătoria Făget (1915—1952), Judecătoria Bethausen (1948—1952).

FONDUL DIRECȚIA MONTANISTICĂ BĂNĂȚEANĂ (D.M.B.) (1721—1878)

Întreaga dezvoltare a mineritului, metalurgiei și siderurgiei bănățene în decursul a peste două secole, precum și situația minerilor și a muncitorilor metalurgiști și siderugiști se oglindește în fondurile D.M.B. și U.D.R.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

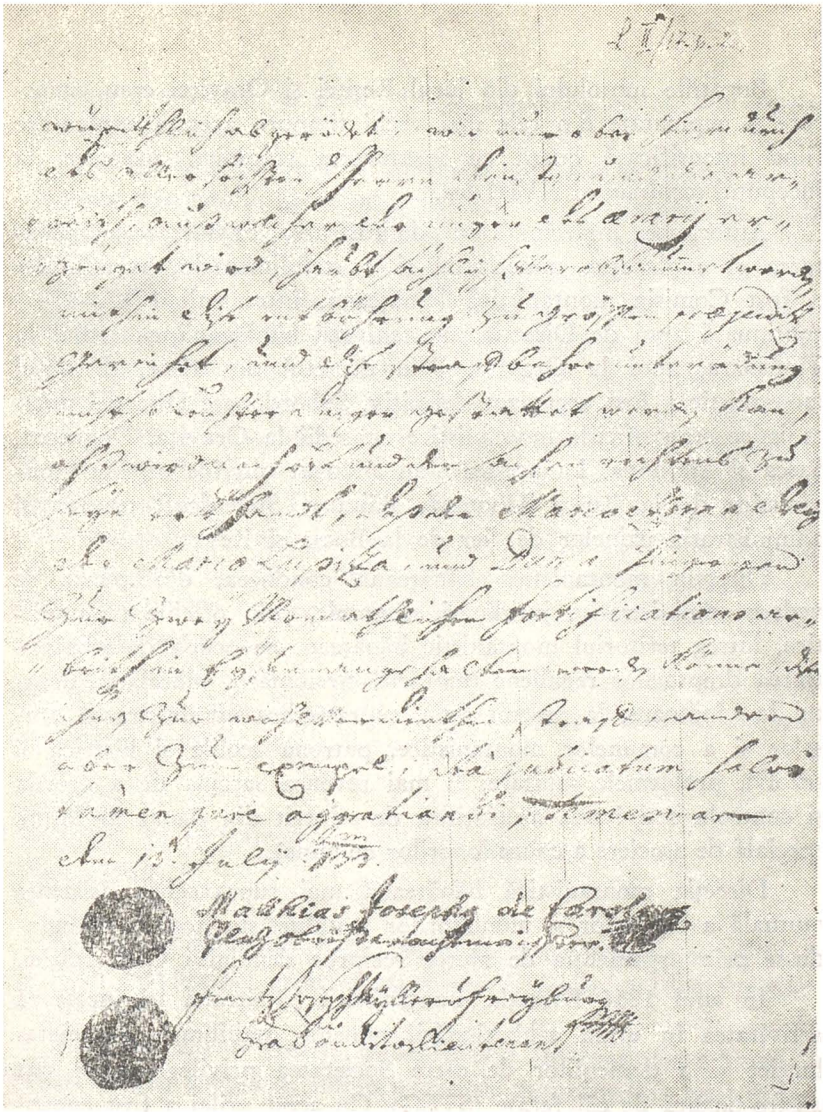

1733 iulie 13, Timişoara. Sentinţă pronunţată de Auditoriatul provincial prin care Marcu Tornea (Czornea) din localitatea Ticvanul Mare, districtul Oraviţa, este condamnat la trei luni muncă silnică în lanţuri pentru că a instigat pe minerii români.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Bogăţiile subsolului din jurul Reşiţei şi Oraviţei erau cunoscute şi exploatate din cele mai vechi timpuri, această exploatare fiind intensificată odată cu instaurarea stăpînirii austriace, la începutul secolului al XVIII-lea.

Autoritatea însărcinată cu administrarea, organizarea, exploatarea şi explorarea mineritului şi a stabilimentelor metalurgice a fost Comisia montanistică bănăţeană, între anii 1717—1747, continuată apoi de Direcţia montanistică bănăţeană cu sediul la Timişoara, apoi la Oraviţa. Prin decretul din 1741, districtul montanistic a fost organizat definitiv. Subordonate Direcţiei montanistice erau oficiile montanistice cu sedii la Oraviţa, Dognecea, Sasca şi Moldova. La acestea s-au adăugat ulterior oficiile montanistice de la Rusca Montană, Băiţa şi Steierdorf, precum şi administraţia uzinelor de fier de la Bocşa şi Reşiţa.

Direcţia montanistică bănăţeană conducea, din punct de vedere administrativ, juridic şi economic, prin oficiile montanistice, întreg teritoriul montanistic bănăţean. Se ocupa de administrarea drepturilor regaliene (morărit, cîrciumărit, măcelărit, dreptul la vînătoare, la pescuit etc.), supraveghea administrarea oraşelor şi a comunelor montanistice, patrona şcolile şi biserica şi rezolva problemele sanitare. Îi mai revenea sarcina de a acorda şi controla activitatea asociaţiilor de minerit din Banat (o formă specială de asociere a concesionarilor de mine).

Direcţia montanistică bănăţeană mai supraveghea asistenţa mutuală a minerilor şi muncitorilor metalurgişti, acestea realizîndu-se prin organizaţia de ajutor reciproc denumită Casa frăţiei.

În anul 1856 Direcţia montanistică bănăţeană îşi încetează activitatea în urma achiziţionării minelor, stabilimentelor metalurgice şi a domeniilor de către Societatea privilegiată de stat austro-ungară de căi ferate (STEG). Cu acest prilej a fost constituită Comisia ministerială de execuţie bănăţeană, care a efectuat predarea-preluarea averii mobile şi imobile şi a lichidat obligaţiile financiare ale desfiinţatei Direcţii montanistice ; comisia şi-a

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

încheiat activitatea în 1878. Actele create de ea au fost incluse în fondul D.M.B.

Fondul D.M.B. oferă informații importante privitoare la dezvoltarea mineritului și metalurgiei în Banat, începînd cu prima jumătate a secolului al XVIII-lea și pînă la mijlocul secolului al XIX-lea, primele informații despre exploatarea și topirea minereurilor datînd din anul 1727. În afară de datele referitoare la producția exploatărilor miniere — proprietate erarială — numeroase documente cuprind informații despre concesionarea terenurilor miniere sau ale stabilimentelor metalurgice din sudul Banatului, despre condițiile de viață și nemulțumirile populației, despre răscoala din 1738. Alte documente atestă existența unor relații comerciale cu Țara Românească și Transilvania încă din 1737, măsurile de apărare împotriva turcilor în 1738, dijmele, robota și contribuțiile în bani și muncă impuse populației, arendarea drepturilor regaliene, probleme de asistență socială, succesiuni, probleme silvice.

Documentele din perioada 1856—1878 reflectă activitatea Comisiei minsteriale de execuție bănățeană, cuprinzînd în cea mai mare parte probleme finianciar-contabile.

FONDUL UZINELE ȘI DOMENIILE REȘIȚA (U.D.R.) (1856—1948)

Uzinele și domeniile Reșița au preluat și continuat activitatea Societății privilegiate austro-ungare de căi ferate (STEG), înființată în 1854.

STEG-ul era o creație a capitalului internațional (Austria, Franța, Belgia, Anglia și, într-o proporție mai redusă, și alte țări), în care rolul preponderent în perioada inițială îl dețineau capitalul austriac și francez.

STEG-ul a exercitat de la început o dominație aproape nelimitată asupra muncii și vieții tuturor muncitorilor metalurgiști,

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mineri și forestieri, precum și asupra țăranilor și a micilor meseriași de pe domeniile sale din Banat.

Direcțiunea STEG-ului își avea sediul și consiliul de administrație la Viena. Capitalul minier din Oravița a fost înființat în 1859.

În anul 1875 Administrația stabilimentelor minere, metalurgice și silvice Steierdorf—Anina își avea sediul la Steierdorf. Odată cu dezvoltarea în ritm mai accelerat a industriei prelucrătoare, orașul Anina, cu uzina de fier și cu un număr din ce în ce mai mare de muncitori, își cîștigă întîietatea. Sediul administrației se mută deci la Anina în 1881, unde va rămîne pînă la sfîrșitul secolului, cînd, în 1892, Reșița devenind centrul industrial cel mai important al STEG-ului, cele două administrații se comasează devenind Administrația Superioară Reșița—Anina cu sediul la Reșița. Pînă în anul 1892 forul tutelar era Direcția minelor, furnalelor, pădurilor și domeniilor din Viena, iar din 1892, Direcția generală din Budapesta.

La 5 martie 1920 se încheie o convenție de colaborare între CFR și STEG. La 26 iunie 1920 a fost semnat decretul pentru crearea U.D.R., care își avea Direcția generală la Timișoara, iar sediul consiliului de administrație și Directoratul general la București.

Rolul predominant al STEG-ului se manifestă mult timp după înființarea U.D.R.-ului. La Viena funcționa o Direcție generală paralelă cu cea din țară. Capitalul englez pătrunde în U.D.R. începînd cu anul 1922. Capitalul occidental folosește toate căile pentru acapararea capitalului austro-ungar al vechii societăți STEG și pentru a-și consolida pozițiile în industria minieră și metalurgică a României. Dominația capitalului monopolist străin s-a menținut în întreaga perioadă dintre cele două războaie mondiale și a culminat în perioada dictaturii militaro-fasciste, cînd U.D.R. a trecut sub controlul total al capitalului german. După înfăptuirea actului istoric de la 23 August 1944 nevoile de metal

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ale țării au crescut foarte mult, atît pentru sprijinirea frontului antihitlerist cît și pentru reconstrucția căilor ferate și întreprinderilor distruse. Redresarea activității de producție a început odată cu trecerea principalelor mijloace de producție în mîinile clasei muncitoare condusă de P.C.R., prin actul naționalizării de la 11 iunie 1948.

Materialul arhivistic rămas de la U.D.R cuprinde : ordine, circulare, regulamente de ordine interioară ale STEG-ului și U.D.R.-ului, regulamente de serviciu, evidența proprietăților miniere și a bunurilor STEG, situația terenurilor concesionate.

Importante sînt documentele privitoare la situația producției minere și metalurgice, lucrări de explorare, acordare de permise de explorare, rapoarte și situații de producție lunare și trimestriale, rapoarte de inspecții la mine, analize de minereuri și cărbuni, precum și hărți ale exploatărilor miniere. O parte a documentelor se referă la cereri și oferte de utilaje miniere, comenzi din import de utilaje, reparații la utilajele miniere și metalurgice.

O altă categorie de documente cuprinde corespondența privitoare la comenzi și livrări de mărfuri cu diferite firme din țară și străinătate și oglindesc relațiile comerciale ale Banatului cu Transilvania, Țara Românească, Moldova, Iugoslavia, Bulgaria, Cehoslovacia și Germania. Unele documente se referă la prețul de cost al cărbunelui și al produselor finite, efectuarea transporturilor. Importante sînt și documentele privind plata impozitelor, a taxelor, a datoriilor, efectuarea robotelor, dijme, arenzi, precum și arendarea drepturilor regaliene (dreptul de a vinde băuturi spirtoase, de măcelărie, de pescuit, de pășunat).

Destul de numeroase sînt documentele privind problemele de personal : salarizarea muncitorilor minieri și metalurgiști, pensionări, angajări, concedieri, recrutări pentru armată, ajutoare de boală, oferind și date privitoare la situația locuințelor muncitorești și a chiriilor încasate.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Pot fi desprinse și unele informații privitoare la activitatea asociațiilor profesionale și culturale (constituirea Asociațiilor corale muncitorești în 1901), activitatea Casei frăției (Bruderlade), activitatea Institutului de pensie și ajutor, situația școlilor (Școala minieră din Anina), precum și probleme de asistență medicală (măsuri pentru combaterea holerei în 1872, cura pentru muncitori la Băile Herculane).

Arhiva U.D.R. mai oferă și unele date privitoare la accidente de muncă și catastrofe miniere (catstrofa minieră din iulie 1867, cea din decembrie 1896), precum și ajutoare acordate sinistraților.

FONDUL ÎNTREPRINDEREA INDUSTRIALĂ „INDUSTRIA LÎNII" TIMIȘOARA (1906—1953)

Fabrica a fost înființată în anul 1906 de către o societate pe acțiuni. La începutul activității dispunea de o vopsitorie, un atelier de dărăcit lînă și o torcătorie. Creșterea continuă a cererii de produse textile în anii 1909—1910 duce la mărirea fabricii, înființîndu-se secții noi.

În urma acestor investiții, capacitatea de producție a crescut foarte mult, fiind extinsă apoi în perioada primului război mondial (1914—1918), cînd produsele acestei întreprinderi au fost foarte mult cerute, mai ales de industria de echipament militar.

În perioada celui de-al doilea război mondial și-a mărit din nou volumul producției. După naționalizarea din 1948, trecînd în proprietatea statului, a cunoscut o dezvoltare deosebită, realizînd în prezent țesături moderne cu peste 600 de sortimente.

Fondul arhivistic Industria lînii — Timișoara furnizează informații referitoare la înființarea întreprinderii, la procesul de producție, la transformările survenite în organizarea și activitatea întreprinderii.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Importante prin conținut sînt : dările de seamă ale consiliului de administrație, procesele-verbale ale adunărilor generale, bilanțurile, situațiile statistice din care se desprind date cu privire la profilul întreprinderii, istoricul dezvoltării sale, evoluția capitalului social, situația acționarilor, valoarea investițiilor, existentul de mașini-unelte și utilaje industriale.

După noționalizarea din 1948, documentele confirmă creșterea volumului de producție, folosirea completă a capacității existente și montarea de noi și moderne utilaje.

Alte informații privesc : probleme de personal, inovațiile, întrecerile socialiste, înființarea economatelor și aprovizionarea personalului cu articole de primă necesitate etc.

FONDUL „PRIMA FABRICĂ DE SPIRT ȘI INDUSTRIE CHIMICĂ S.A." TIMIȘOARA (1868—1948)

Prima fabrică de spirt și rafinărie Timișoara, înființată în anul 1868, avea un profil larg și variat, cuprinzînd : fabricarea de spirt brut și rafinat, creșterea și comercializarea de vite și porci, cultura și comercializarea cerealelor și desfacerea tuturor produselor industriale de altă natură.

În primele decenii ale secolului al XX-lea întreprinderea avea ca principali acționari „Banca Timișoarei" și Banca „Marmarosch Blank" București, la care se alătură, în 1939, „Societatea generală pentru stabilimente de distilerie" („A. G. Gärungsinteresen") din Zürich.

Denumirea de „Primă fabrică de spirt și industrie chimică S. A." o primește în anul 1930, odată cu lărgirea corespunzătoare a profilului de producție, funcționînd fără schimbări pînă în anul 1948, cînd, în urma naționalizării, primește denumirea de "Solventul". La naționalizare această întreprindere producea spirt, butanol, acetonă, acid lactic tehnic, carbonat de calciu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Materialul arhivistic este compus din procese-verbale ale şedinţelor consiliului de administraţie şi adunărilor generale, statute, bilanţuri, statistici şi corespondenţă privind producţia şi desfacerea, state de plată, liste de preţuri, registre şi acte contabile, planuri şi schiţe tehnice etc.

Informaţiile cele mai importante sînt furnizate îndeosebi de dările de seamă şi de procesele-verbale, acestea reflectînd nu numai evoluţia întreprinderii, ci şi o serie de aspecte economice, atît din ţară — în special din Banat — cît şi din alte ţări.

Documentele consemnează unele aspecte privind efectele crizei economice şi financiare, apoi extinderea pieţei de desfacere în perioada de avînt următoare crizei, situaţia dominantă a spirtului brut produs de întreprindere pe pieţele din Turcia, Serbia, Croaţia, Bosnia. Sînt numeroase referiri la legăturile economice cu celelalte provincii ale ţării, dezvoltarea industriei de spirt din România, diverse aspecte ale relaţiilor economice dintre statele balcanice determinate de producţia şi desfacerea spirtului.

Către sfîrşitul secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea sînt informaţii ce se referă la tendinţa de expansiune comercială prin crearea de debuşeuri în alte regiuni, lărgirea sortimentului de fabricate (alcool butilic, acetonă, acid lactic, diferite săpunuri etc.) şi introducerea de utilaj modern pentru a putea face faţă concurenţei, pătrunderea tot mai pronunţată — după 1920 — a capitalului străin şi, totodată, împletirea capitalului bancar cu cel industrial, printre acţionarii întreprinderii numărîndu-se unele bănci, societăţi industriale şi persoane particulare din străinătate.

FONDUL „FABRICA DE PĂLĂRII" TIMIŞOARA (1898—1953)

Întreprinderea a luat fiinţă în anul 1892 sub forma unui atelier care se ocupa cu fabricarea de pălării din cloşurile brute produse în alte părţi, precum şi desfacerea acestora.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

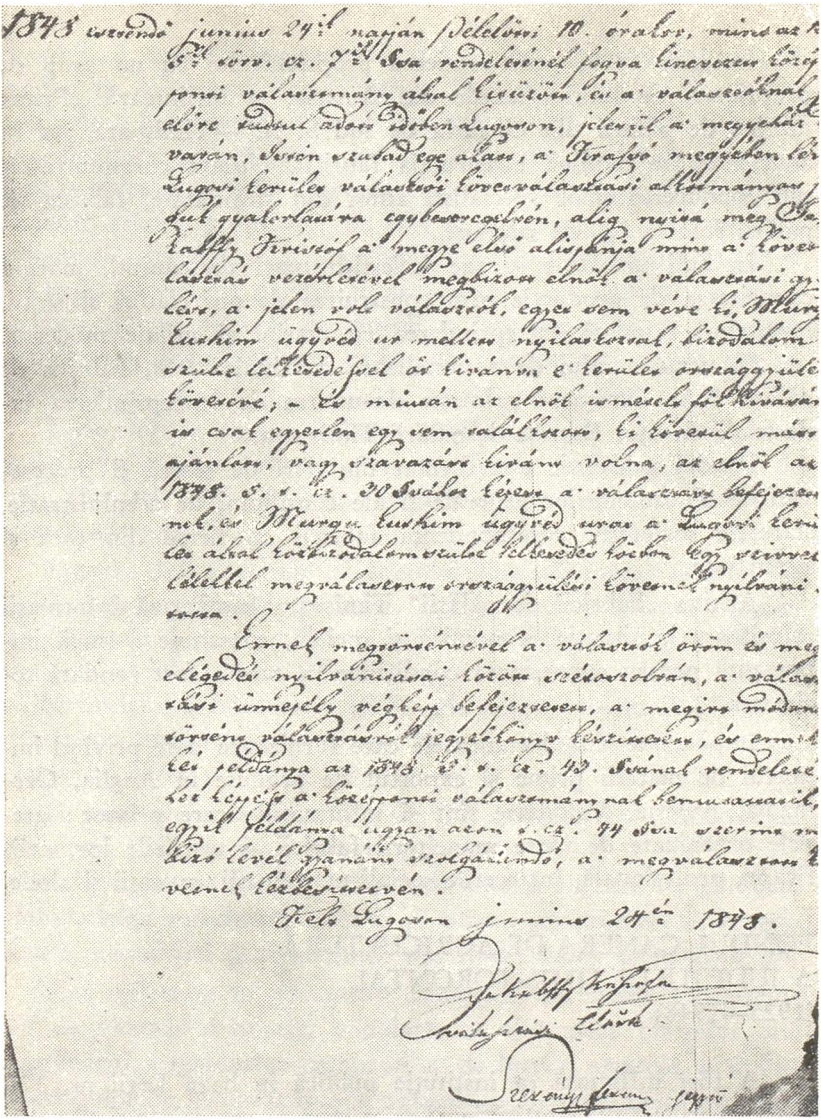

1848 iunie 24. Raportul comisiei electorale din circumscripția Lugoj despre modul desfășurării alegerilor pentru parlamentul Ungariei cu care ocazie ca deputat în unanimitate a fost ales Eftimie Murgu.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

În anul 1899, prin asocierea proprietarului cu un grup de proprietari de fabrici textile din Austria, se înființează „Prima fabrică de pălării din Ungaria de sud S. A."—Timișoara, iar în anul 1900 se termină construcția fabricii. Utilată corespunzător, sub conducerea unor specialiști aduși din străinătate, fabrica de pălării folosea 200 de salariați.

În anii următori se fac investiții mari de capital, mărind capacitatea de producție prin construirea de noi clădiri și secții, înzestrînd totodată întreprinderea cu mașini și utilaje moderne.

În urma actului de naționalizare din iunie 1948, Fabrica de pălării S.A. Timișoara primește denumirea de Întreprinderea industrială de Stat Fabrica de pălării Timișoara.

Fondul arhivistic este format din dări de seamă și procese-verbale ale adunărilor generale și ale consiliului de administrație, statutele societății, corespondența fabricii cu firme din țară și străinătate.

Arhiva „Fabricii de pălării" Timișoara furnizează informații referitoare la situația economică și socială, constituie o sursă importantă pentru cunoașterea condițiilor în care a fost fondată societatea.

Importante sînt documentele care furnizează date privind importul de materii prime și exportul de produse în Anglia, Germania, Austria. Valoroase sînt și informațiile care privesc: grevele organizate de către muncitorii fabricii și urmările lor, calificarea profesională, întrecerile socialiste, inovații, invenții și altele.

FONDUL CAMERA DE AGRICULTURĂ A JUDEȚULUI TIMIȘ-TORONTAL (1925—1948)

A fost înființată ca instituție publică în baza Legii nr. 120 din 13 aprilie 1925. Instituția avea ca scop să reprezinte și să ocrotească interesele economiei rurale, precum și să contribuie prin orice mijloace la sporirea producției agricole, cu toate ramurile ei. Era

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

investită ca personalitate juridică și funcționa în baza unui statut aprobat de Ministerul Agriculturii și Domeniilor, avînd ca atribuțiuni : de a contribui la dezvoltarea agriculturii cu toate ramurile ei, silvicultura și zootehnia, de a da din proprie inițiativă sau la cererea guvernului, prin Uniunea Camerelor de Agricultură, avize motivate asupra proiectelor de legi și regulamente referitoare la agricultură, silvicultură și zootehnie, de a înființa școli agricole și a executa patronajul asupra tuturor școlilor de agricultură, de a organiza cursuri agricole cu țăranii, a face expoziții, de a înlesni agricultorilor aprovizionarea cu semințe selecționate, mașini, unelte, reproducători etc.

Teritoriul de responsabilitate al Camerei de agricultură era împărțit în ocoale agricole, care funcționau în fiecare centru de plasă. Ocoalele agricole făceau legătura dintre agricultori și Camera de agricultură.

Camera de agricultură a județului Timiș-Torontal avea ferme model la Izvin, Ghilad, Jimbolia, Dragșina, unde existau cîmpuri experimentale, pe care se făceau experiențe comparative cu diferite soiuri de cereale pentru diferite regiuni ale județului, în vederea stabilirii celei mai bune varietăți de grîu și alte cereale. Pendinte de Camera de agricultură funcționau școli de agricultură la Ciacova, Sînnicolaul Mare și Voiteg.

În baza Decretului nr. 806 din 28 aprilie 1948, Camerele de agricultură județene și-au încetat activitate.

Arhiva acestei instituții cuprinde acte și registre de gestiune, corespondență referitoare la școli și cursuri agricole, situația agriculturii, zootehniei și silviculturii din fostul județ Timiș-Torontal.

Sînt reflectate în documente condițiile noi create în agricultură de victoria revoluției populare, ca ajutorarea țăranilor împroprietăriți, organizarea campaniilor de lucrări agricole, activitatea centrelor de închiriat mașini agricole, activitatea desfășurată de „Regia exploatărilor agricole, zootehnice, industriale și mașini" (REAZIM) și apoi de „Administrația fermelor de stat și stațiuni

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

de mașini" (A.F.S.M.). O categorie aparte o formează colaborarea cu Camera de comerț și industrie Timișoara în vederea deschiderii de linii ferate locale, recensăminte agricole, probleme de personal : numiri, transferări, pensionări etc.

FONDUL CAMERA DE AGRICULTURĂ A JUDEȚULUI SEVERIN (1918—1948)

A fost constituită și organizată conform celor menționate anterior, în legătură cu Camera de agricultură a județului Timiș-Torontal.

Materialul arhivistic creat cuprinde rapoarte, referate, ordine, circulări, situații statistice etc., privind aplicarea reformei agrare, problema colonizărilor, producția agricolă, creșterea animalelor, valorificarea produselor agricole și animaliere.

Documentele conțin informații ample privind cultura plantelor textile, medicinale, oleaginoase ; măsurile luate pentru îmbunătățirea producției agricole de tip capitalist, înființarea de stațiuni experimentale, importul de mașini agricole, reproducători, semințe selecționate, condițiile meteorologice (date referitoare la climat, precipitații).

FONDUL BANCA TIMIȘOAREI ȘI SOCIETATEA COMERCIALĂ PE ACȚIUNI TIMIȘOARA (1906—1951)

Banca își începe activitatea la data de 3 septembrie 1906, cu un capital social de 500.000. În decursul activității, banca și-a mărit mereu capitalul și sfera de activitate, jucînd un rol important în dezvoltarea economică a județului. În scurt timp deschide filiale în cele mai ipmortante orașe din județele Timiș și Caraș ca : Jimbolia, Oravița, Orșova, Reșița și altele, înființînd, cu ca-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

pitalul propriu sau cu participare, o serie de întreprinderi industriale, cum sînt Fabrica de chibrituri, „Kandia" fabrică de bomboane Timişoara, Prima fabrică de spirt S.A. Timişoara, Balcan Impex Timişoara şi altele. În 1922 banca începe activitatea şi în Bucureşti, deschizînd o filială şi participînd cu capital la înfiinţarea unor societăţi cum a fost „Creditul Industrial" Bucureşti. În anul 1948 banca este naţionalizată.

Informaţiile pe care le furnizează documentele din acest fond se referă îndeosebi la finanţarea exporturilor şi importurilor de mărfuri ale clienţilor băncii, în şi din ţări ca: Anglia, Franţa, Germania, Grecia, Turcia, Suedia, Norvegia şi altele.

Procesele-verbale ale şedinţelor consiliului de administraţie oferă informaţii privind modificările intervenite în capitalul social, situaţia acţionarilor şi a acţiunilor, precum şi date cu privire la măsurile luate pentru lichidarea băncii.

FONDUL
INSTITUTUL DE CREDIT ŞI ECONOMII „TIMIŞIANA" S.A. TIMIŞOARA (1886—1949)

Institutul de credit şi economii „Timişiana", cu sediul în Timişoara a luat fiinţă la 12 august 1885, din iniţiativa burgheziei române, care, în lupta pe tărîmul organizării creditului financiar, a reuşit să se afirme prin înfiinţarea institutului amintit, avînd filiale în localităţile Buziaş, Recaş, Ciacova şi Vinga. La înfiinţare avea un capital social de 50.000 de coroane, în anul 1911 acesta crescuse pînă la 1.200.000 de coroane.

În anul 1931 Institutul de credit şi economii „Timişiana" S.A. Timişoara fuzionează cu Banca „Victoria" din Arad şi funcţionează pînă în anul 1948, cînd este naţionalizată sub denumirea de Banca Victoria S.A. sucursala Timişoara.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Fondul arhivistic cuprinde procese-verbale ale consiliului de administrație și ale adunărilor generale, bilanțuri, evidența acțiunilor și a acționarilor, corespondență cu firme și bănci din țară și din străinătate, furnizînd informații privind exportul de cereale și cherestea în Italia, Germania și importul de bumbac, fire de mătase, instrumente muzicale din Austria și Italia.

Documentele oferă de asemenea date cu privire la împrumuturile acordate agricultorilor și altor clienți, depunerile făcute spre fructificare.

Cercetarea acestor documente oferă informații din care rezultă sprijinul financiar al acestei instituții acordat unor societăți românești din străinătate cum sînt: „Societatea tinerimii române studioase" din München, „Societatea de lectură Petru Maior" din Budapesta, „Societatea academică social-literară din România jună" din Viena și altele.

FONDURI ALE INSTITUȚIILOR DE ÎNVĂȚĂMÎNT SUPERIOR

Institutul Politehnic Timișoara (1920—1954) și Institutul Agronomic Timișoara (1945—1956)

Școala politehnică din Timișoara a luat ființă la 15 noiembrie 1920 pe baza Decretului nr. 4822 din 11 noiembrie 1920, cu două secții de specializare: electrotehnica și mine și metalurgie, transformate în 1953 în facultăți distincte. În anul 1941, la capătul unor îndelungate și numeroase insistențe din partea unor profesori, se înființează și Facultatea de construcții. Reforma învățămîntului din 1948 a marcat o nouă etapă în dezvoltarea institutului. În aceste condiții, vechea Școală politehnică a fost transformată în „Institutul politehnic Timișoara" și și-a lărgit profilul prin înființarea Facultății de chimie industrială cu trei secții de specializare și prin scindarea Facultății de electrotehnică în două

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

facultăți : Facultatea de mecanică cu 5 secții de specializare și Facultatea de electrotehnică cu două secții de specializare, iar Facultatea de mine și metalurgie, prin scindare, a constituit embrionul Institutului de siderurgie și al Institutului de minereuri, mutat ulterior la București. Astfel, la începutul anului școlar 1948—1949, Institutul politehnic și-a început activitatea cu patru facultăți, avînd în total douăsprezece secții de specializare. În anii următori facultățile și-au lărgit activitatea prin înființarea de noi secții.

Institutul agronomic a luat ființă în 30 iulie 1945, prin Legea nr. 617, fiind prima instituție de învățămînt superior creată de regimul democrat-popular. A funcționat pe lîngă Școala politehnică din Timișoara pînă la reforma învățămîntului din august 1948. Decretul din 3 august 1948 privitor la reforma învățămîntului a prevăzut transformarea Facultății de agronomie din Timișoara în Institut agronomic de-sine-stătător cu o singură facultate, Facultatea de agrotehnică, subordonată atît Ministerului Învățămîntului cît și Ministerului Agriculturii. În această formulă organizatorică a funcționat pînă în 1955. În 1955, conform H.C.M. nr. 1608, s-a transferat Facultatea de zootehnie din Arad în cadrul Institutului agronomic din Timișoara. De la 1 septembrie 1955 Institutul agronomic a funcționat cu două facultăți : Facultatea de agronomie și Facultatea de zootehnie.

Institutul politehnic și Institutul agronomic au pregătit în decursul anilor cadre inginerești necesare economiei naționale în plină dezvoltare și au devenit importante centre de cercetare științifică fundamentală și aplicativă și de transpunere a rezultatelor cercetării științifice în producție.

Materialele arhivistice ce alcătuiesc aceste fonduri cuprind informații privind istoricul instituțiilor, înființarea și organizarea acestor instituții de învățămînt superior, legi, regulamente și instrucțiuni privind organizarea învățămîntului tehnic superior, pla-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

1848 évi 8ᵗ Majus 24ᵉⁿ Lugoson tartatott bizottmányi 6ᵗʰ Sz. alatt kelt határozatánál fogva Krassó Megye Szászkai kerület részéről a törvény értelme szerént Követ választására ügyelő választmányképp kiküldve lévén, abbéli kiváltásunknak megfelelendők folyó évi Junius 24ᵗ napján kitüzött helyen s időben személyesen Szászkabányán reggeli 10 óra után az öszvegyült választóknak kiküldetésünknek czélját felfedezvén, őket arra inteltük, hogy egyedül azok, kik a voksolók lajstromába beiktatvák voksolhatnak; egyúttal azon ministeriális rendeletet is, melynél fogva a követválasztásra jogosítottaknak voksait öszeiró választmány lajstromaiba be nem iktatott bányászi lakosoknak és bányászi tiszteknek az 1848 5ᵈⁱᵏ Törv. cz. 2ᵗ 8ᵗ a. és c szakaszok értelme[illegible] ben a követ választásba befolyás engedtetik, felolvastatván mely alkalommal az jelenvolt Zanko Ede Szászkai bánya bíró úr a kerülethez tartozó Moldova, Dalina-Melyei, Karlsdorf, Szanlak, és Maria Schne bánya helyek lakosai úgy a jelenvolt és távollevő bánya tisztek nevében a mai napon megtartandó követválasztás ellen óvást tett - leginkább azért, mivel a fent érintett Ministeriális Rendelet jóllehet hogy Junius 9ᵉⁿ kelt legelőször e pillanatban jutott tudtokra, s e végett a helybe lakó munkások sem, annál kevésbé a fent nevezett távolabb helyek lakosai, kiknek a voksolhatási jog Krassó Megyei bizottmány határozata által előbb megtagadtatott, ez új Rendeletről nem

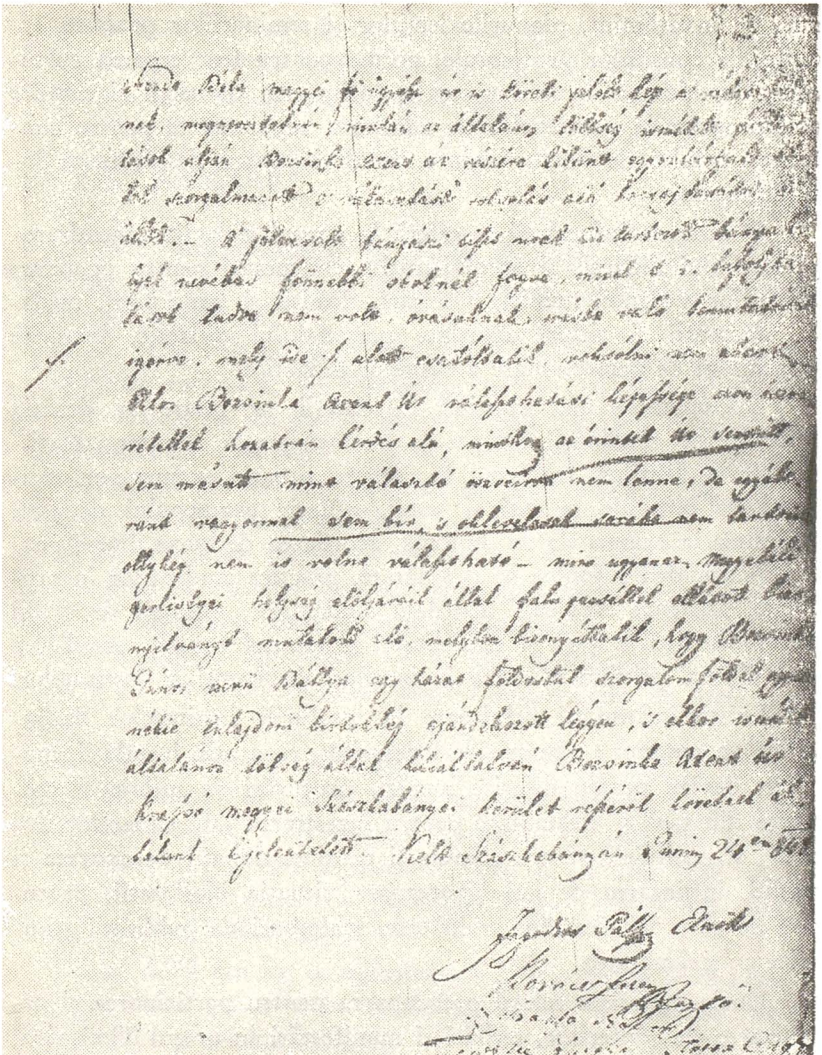

1848 iunie 24. Proces-verbal încheiat de comisia electorală din circumscripţia Sasca Montană cu ocazia alegerii deputatului pentru parlamentul Ungariei, fiind ales Axentie Bojincă.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

nuri de învățământ, planurile lecțiilor și seminariilor practice, ședințe ale consiliilor profesorale, norme pentru frecventarea cursurilor, deschiderea cursurilor serale, înființarea de secții și catedre noi, programele examenelor de admitere, regulamente pentru conferirea titlului de doctor-inginer, fonduri pentru desfășurarea învățământului.

O serie de informații se referă la corpul didactic : încadrarea personalului didactic și administrativ, concursuri pentru ocuparea posturilor vacante, numiri, avansări, demisii și pensionări, medalii, decorații și titluri acordate personalului didactic, lucrările Consiliului de perfecționare a cadrelor didactice.

Documentele mai cuprind informații privitoare la situația studenților : candidații înscriși la examenele de admitere, statistici ale studenților, frecvența la cursuri, situația examenelor, calificativele obținute pe ani și secții, situația examenului de stat, subiectele la examenele de diplomă, acordarea de burse, burse pentru continuarea studiilor în străinătate, practica studenților în producție, asistența medicală acordată studenților, excursii de studii ale studenților în țară și străinătate, propuneri pentru remedierea unor lipsuri privind plasarea inginerilor absolvenți ai institutelor.

Există informații privitoare la localurile institutelor de învățământ superior : planuri ale localurilor, reparații, instalații, mobilier, devize pentru diferite lucrări, procurări de utilaje și substanțe din țară și străinătate pentru înzestrarea laboratoarelor, localuri și cheltuieli pentru cămine și cantine, donații de aparate și mașini, înființarea de noi laboratoare, situația bibliotecii, procurare de cărți tehnice din străinătate, schimburi de publicații științifice cu străinătatea.

Unele materiale relevă preocuparea pentru participarea și organizarea de conferințe, serbări și manifestări în orașul Timișoara, sesiuni științifice, activitatea cercurilor științifice, memorii și titluri de lucrări ale personalului didactic, rapoarte de activitate științifică, Buletinul științific al Școlii politehnice, delegația la

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Congresul internațional de electricitate, amenajrea unui muzeu tehnic bănățean, munca cultural-artistică a asociațiilor studențești, precum și a asociațiilor sportive studențești.

FONDURI ȘCOLARE

Istoricul învățămîntului în Banat se poate urmări mai îndeaproape abia din 1718, de la pacea de la Passarovitz, lipsind documentele anterioare.

În cei peste 160 de ani (1552—1716) în care Banatul s-a aflat sub stăpînire turcească, au funcționat aici și școli organizate de turci în centre mai de seamă, pentru copiii lor. Școli elementare au funcționat în Timișoara (7 școli), în Cenad (4), în Beșenova Nouă (Dudeștii Noi — 2), iar școli de grad mediu, cîte una la Timișoara, Cenad și Beșenova Nouă.

De la înlocuirea stăpînirii turcești (1718) cu stăpînirea austriacă și pînă la apariția primei legi școlare dată de conducerea politică a imperiului austriac pentru organizarea învățămîntului românesc și sîrbesc din Banat, 1774, este o perioadă în care se creează și se dezvoltă condițiile pentru organizarea de școli poporale.

În granița militară din Banat au funcționat, încă de la înființarea acesteia (1762), două feluri de școli poporale : școli elementare naționale și școli triviale germane. În afară de școlile comunale care funcționau în Banatul civil și de cele care funcționau în Granița militară, în perioada 1716—1774 se mai menținea cîteva școli mănăstirești.

În anul 1774 are loc o reglementare a organizării învățămîntului, prin care statul preia învățămîntul de la biserică, privindu-l ca pe o problemă politică.

Legile școlare (*Regulae directive*) din 1774 au impulsionat înființarea de școli elementare în orașe, tîrguri și sate. În anii 1775—1777 s-au înființat și au funcționat un număr impresio-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

nant de şcoli româneşti şi sîrbeşti, la care se adaugă cele din Graniţa militară şi cele germane.

Dintr-un tabel din 1777, înaintat forurilor superioare în vederea înzestrării şcolilor cu rechizite şcolare, rezultă existenţa şcolilor în 241 localităţi din Banat. Pentru românii din Banat s-au înfiinţat numai şcoli triviale mici cu 2 clase, nici o şcoală normală sau gimnaziu. Românii frecventau fie gimnazii catolice, fie gimnazii reformate sau gimnaziul unit românesc din Blaj, înfiinţat în 1754.

La Timişoara, iezuiţii au deschis o şcoală latină în 1725, a cărei funcţionare a fost stînjenită de evenimentele politice. În timpul luptelor dintre austrieci şi turci (1738—1739) nu a mai funcţionat. După 1740 are o perioadă de avînt pentru ca, în 1778, prin descreşterea numărului de elevi, să fie închisă.

O altă şcoală de grad mediu care a funcţionat în Timişoara a fost gimnaziul piariştilor, transferat de la Sîntana în 1786. A mai funcţionat la Oraviţa o şcoală latină particulară, înfiinţată în 1783. La aceste gimnazii catolice au învăţat şi elevi români şi sîrbi.

Învăţămîntul de fete în Banat a fost, din 1859, în sarcina surorilor ordinului catolic de la Notre-Dame, care şi-au început activitatea înainte de toate la Timişoara, Periam, Lipova şi Oraviţa.

Legea din 1868, prin care se introduce obligativitatea învăţămîntului primar, dă nu numai statului, dar şi confesiunilor, comunelor şi particularilor dreptul de a înfiinţa şcoli ; se introduc şi şcoli de repetiţie, singura formă de învăţămînt pentru adulţi la comune.

După integrarea Banatului în hotarele statului unitar român, s-a procedat la organizarea pe baze noi a învăţămîntului primar şi secundar, începînd cu emiterea regulamentului provizoriu de către Resortul culturii şi învăţămîntului de pe lîngă Consiliul Di-

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

rigent și continuînd cu legile din 1924 (învățămîntul elementar) și 1925 (învățămîntul mediu). Ele au rămas în vigoare, cu unele modificări, pînă la reforma din 3 august 1948, care a imprimat învățămîntului din țara noastră o nouă orientare, democratică, trasînd liniile directoare ale școlii noi, caracterizată de strînsa legătură cu viața, cu practica, cu problemele concrete ale construcției socialiste.

Datorită împrejurărilor istorice nefavorabile, nu s-au păstrat documente create de școli anterioare secolului al XIX-lea. În cazul unui singur fond există documente începînd din 1802, celelalte au cele mai vechi acte din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Informațiile cuprinse în fondurile școlare sînt de natură diferită. Majoritatea covîrșitoare a materialului arhivistic este formată din matricole, care conțin date interesante privind compoziția socială a elevilor, obiectele predate în anumite perioade istorice, care dezvăluie caracterul teoretic, abstract și plin de misticism al învățămîntului confesional și burghezo-moșieresc, starea materială a populației, regimul naționalităților conlocuitoare, etc.

Uneori se pot urmări și datele biografice ale oamenilor de literatură, artă, știință, ca de exemplu ale scriitorului Ion Slavici, care, în anii 1865—1867, a frecventat Gimnaziul piarist la Timișoara.

În acest cadru istoric și-au desfășurat activitatea instituțiile de învățămînt din Banat, filiala avînd în păstrare fonduri provenind de la 4 școli primare de stat (1877—1953), 15 școli primare confesionale (1850—1948), 10 gimnazii și licee de stat pentru băieți și fete (1887—1948), 15 gimnazii și licee confesionale pentru băieți și fete (1802—1948), 11 școli de meserii și licee tehnice și comerciale pentru băieți și fete (1921—1948) și 5 școli normale (1881—1948).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

FONDURILE „DESPĂRȚĂMÎNTUL TIMIȘOARA" ȘI „DESPĂRȚĂMÎNTUL LUGOJ" ALE ASOCIAȚIEI PENTRU LITERATURA ROMÂNĂ ȘI CULTURA POPORULUI ROMÂN

În urma împrejurărilor social-politice și culturale generate de evenimentele ce au urmat revoluției de la 1848, se constituie, în 1861, „Asociația transilvăneană pentru literatura și cultura poporului român" sau ASTRA la Sibiu.

Inițial, Astra a îndeplinit rolul de societate științific-literară. Fruntașii ei din primii ani ai existenței s-au orientat mai mult spre o concentrare a forțelor intelectuale răzlețite, au urmărit gruparea valorilor intelectuale de atunci și crearea unor mijloace pentru a dezvolta și propaga o activitate științifică și literară. Împrejurările politico-sociale din epoca dualismului austro-ungar au determinat orientarea activității Astrei spre masele populare, scopul principal fiind înaintarea culturală a poporului român. Treptat, Astra reușește să-și extindă aria de activitate, după 1895, asupra tuturor românilor din Transilvania și Banat. Astfel, ia ființă, în 1897, despărțămîntul Astrei din Lugoj, iar un an mai tîrziu, 1898, despărțămîntul Timișoarei, ca rezultat al hotărîrii adoptate în adunarea generală a asociației, ținută la Lugoj, în 1896, privind înființarea de despărțăminte în Banat.

De activitatea Astrei se leagă organizarea la sate a unei largi rețele de așăzăminte de cultură, biblioteci, cămine culturale, forme de propagandă, expoziții etnografice și economice, școli țărănești, conferințe, expuneri și convorbiri, aplicații practice pe ogoare, în livezi, menite să contribuie la ridicarea economică și culturală a țărănimii.

Pornind de la starea de înapoiere economică a țărănimii, străduania Astrei a fost îndreptată spre ridicarea nivelului cunoștințelor în domeniul economiei agrare, cu scopul de a determina populația satelor să introducă pe scară cît mai largă uneltele și

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

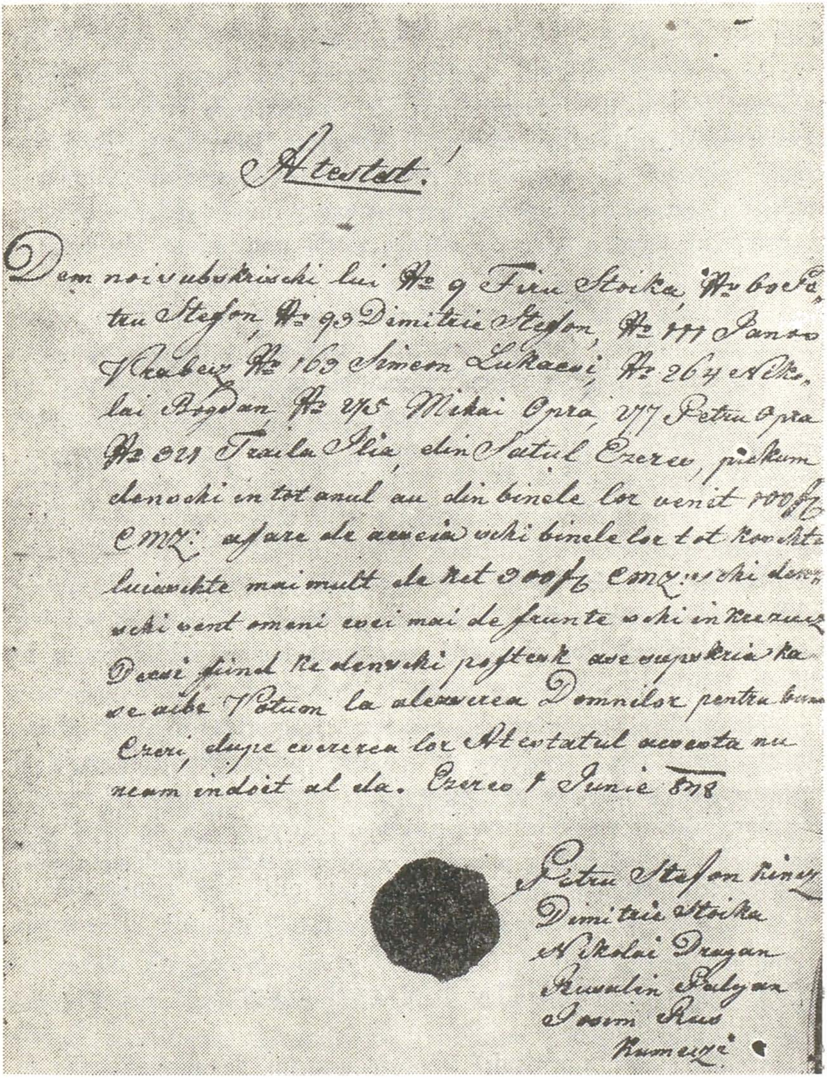

Atestat!

Dem noi subskrişchi lui Nr 9 Fiu Stoika, Nr 60 Fă-
tu Stefan, Nr 93 Dimitrie Stefan, Nr 111 Ianoş
Skabeiz Nr 163 Simeon Lukacsi, Nr 264 Niko-
lai Bogdan Nr 275 Mihai Opra, 277 Petru Opra
Nr 321 Traila Ilia, din Satul Ezereo, piekum
denoşki in tot anul au din binele lor venit 100 fl
CMZ: afare de aceia işchi binele lor tot kovşte
lucrăşkte mai mult de ket 300 fl CMZ: işchi denş
işchi sent omeni cei mai de frunte işchi in ...
Deci fiind ke denşchi poftesk a se suskria ka
se aibe Votum la alegerea Domnilor pentru buna
Ezeri, dupe cererea lor Atestatul acesta nu
neam indoit al da. Ezereo 1 Iunie 848

Petru Stefan Kinez
Dimitrie Stoika
Nikolai Dragan
Iuvalin Pulyan
Ioşim Rus
Kumenzi

1848 iunie 1. Cererea unor locuitori din Ezeriş spre a li se acorda drept de vot la alegerile parlamentare: Petru Ştefan Kinez, Dumitru Stoica etc.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

mașinile perfecționate. A insistat și pentru trecerea la forme superioare economice, crearea de cooperative de producție, desfacere și consum, tovărășii pentru folosirea în comun a uneltelor agricole. Pe tărîm economic-financiar preocupările Astrei au fost orientate și spre crearea de bănci populare, considerate ca principale mijloace de dezvoltare economică a poporului. Numeroși tineri au fost susținuți prin burse pentru a învăța diferite meserii și comerțul, pentru a urma școlile medii comerciale, de cultură generală.

Materialul arhivistic creat de aceste două despărțăminte constă din statute, procese-verbale, referate, circulare, corespondență etc. și oferă date privind istoricul asociației, precum și informații în legătură cu diverse aspecte ale activității desfășurate. Documentele atestă lista membrilor fondatori și a celor pe viață, desprinzîndu-se nume ca : Ion Vidu, Valeriu Branițte, Coriolan Brediceanu ; dotarea bibliotecilor asociației și a celor comunale cu cărți de istorie, geografie, agricultură, igienă, morală, beletristică ; ajutorul bănesc acordat școlilor confesionale române etc. Rapoartele bibliotecarilor din comune, existente în fond, conțin date privind titlurile cărților, liste de cărți existente și nou achiziționate la diferite biblioteci, conferințe ținute la țară etc.

Materialele documentare oglindesc caracterul progresist al influenței spirituale exercitate de „Astra" prin despărțămintele ei bănățene, prin răspîndirea literaturii și culturii române în masele populare, dar și transformarea asociației, în perioada de după primul război mondial, într-o unealtă a propagandei burghezo-moșierești din România anilor 1918—1944.

COLECȚIA „REVOLUȚIA DIN 1848—1849"

Colecția este constituită din documente de proveniență diferită (persoane particulare, diverse fonduri, care se referă însă la evenimentele din 1848—1849).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Informațiile pe care le furnizează documentele sînt legate de evenimentele din anul 1848—1849 și cuprind apelul comitetului revoluționar din Timișoara către preoți și notari comunali, în care se cere abolirea iobăgiei, a zeciuielii, abrogarea legilor urbariale, desființarea scaunelor domnești, totodată îndeamnă populația să se alăture mișcării revoluționare.

Documentele dau informații despre ordinele comisarului regal Csernovics Peter către comandanții gărzilor naționale, consiliul orășănesc Novi Sad și alte autorități cu privire la evenimentele din Sudul Ungariei, măsurile ce se vor lua contra răsculaților din Futak și Szent Tamas (Iugoslavia) precum și contra cetățenilor din Novi Sad care au trecut în tabăra răsculaților, asigurarea transporturilor trupelor concentrate în comitetul Bacs pentru reprimarea revoluției, de asemenea asigurarea cu alimente, echipament și cazarea unor unități militare ale armatei revoluționare. Alte documente se referă la ordinele comisarului guvernamental din comitatul Bihor către populația din Oradea în legătură cu măsurile ce se vor lua pentru înființarea gărzilor naționale ungare, precum și asigurarea transportului muniților din cetatea Oradiei la Arad, prin Salonta.

De o importanță deosebită sînt documentele create de Vukovics Sava, comisar guvernamental în Banat în timpul revoluției, în care sînt descrise toate evenimentele din 1848 trăite de el și la a căror desfășurare a luat parte activă.

Materialul arhivistic cuprinde și cronica zilnică a unui fost judecător la tribunalul orășenesc Timișoara, în care descrie asediul cetății Timișoara, care a durat 107 zile, de asemenea și evenimentele mai importante întîmplate în jurul cetății. Informații privind terminarea operațiunilor militare contra armatelor revoluționare maghiare le oferă ordinul generalului Haynau — comandant superior al armatei — în cartierul general din Timișoara.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

COLECȚIA DE HĂRȚI, PLANURI ȘI STAMPE (1596—1954)

Documentele din colecție înfățișează situația Banatului, a Transilvaniei, Serbiei, a altor provincii din imperiul austro-ungar, precum și a țărilor învecinate la diferite date sau momente istorice importante. Dintre acestea se remarcă : harta comitatului Cenad din 1715, harta generală a Ungariei din 1718 cuprinzînd Banatul și Transilvania cu granițele de după pacea de la Passarovitz, harta Ungariei și a țărilor învecinate din 1720. Deosebit de importantă pentru valoarea ei istorico-documentară (deoarece vom găsi atestate toate localitățile din Banat) este harta Banatului cu împărțirea administrativă pe districte, întocmită în anii 1723—1725, în timpul guvernatorului Mercy, din ordinul prințului Eugen de Savoya. Mai menționăm harta Banatului Timișan din 1739, hărțile Ungariei și ale țărilor vecine din 1740 și 1744, harta Banatului cuprinzînd împărțirea administrativă după încorporarea la Ungaria din 1783, hărțile Voievodinei Sîrbești și a Banatului Timișan din 1850 și 1853, precum și hărți ale celor trei comitate Timiș, Torontal și Caraș din a doua jumătate a secolului al XIX-lea.

Hărțile și planurile militare sînt și ele bine reprezentate în cadrul colecției, începînd cu expedițiile prințului Eugen de Savoya, bătălia de la Zenta din 1697, luptele cu turcii în Ungaria din 1698, planul de asediu al Timișoarei din 22 septembrie 1716 și expedițiile lui Eugen de Savoya în anii 1716—1717 în Banat și Serbia și asedierea Belgradului. Mai numeroase sînt hărțile militare din a doua jumătate a secolului al XIX-lea privitoare la unele zone din Banat, Serbia sau Transilvania.

Dintre planurile și stampele deosebit de prețioase sînt cele referitoare la cetatea și orașul Timișoara în prima și a doua jumătate a secolului al XVI-lea, cetatea Timișoara în 1594, asediul cetății Timișoara de către principele Transilvaniei în 1595, Timișoara în 1688, 1696, 1699, 1713 și 1716, sistemul de fortificații

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

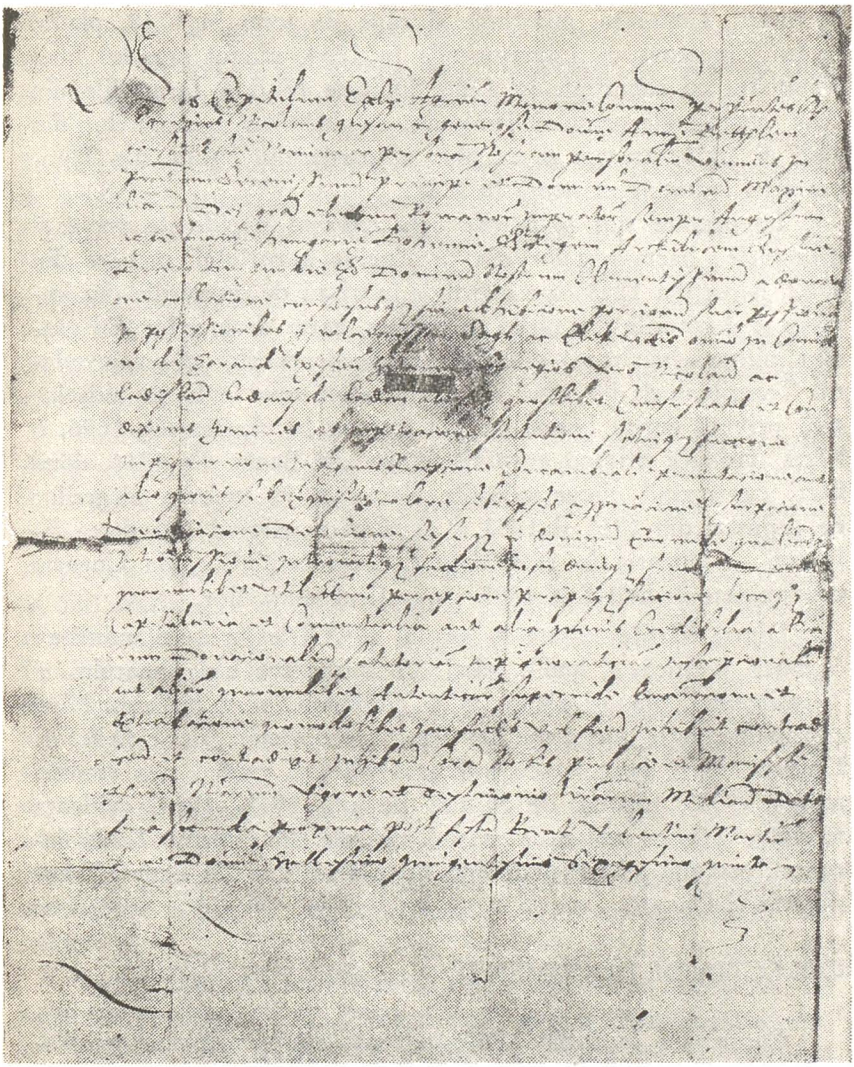

1565 februarie 19. Scrisoare de adeverire dată de capitlul bisericii din Agria (Eger) privind reglementarea litigiului dintre nobilul român Nicolae Glesan şi fraţii Ladany pentru trei moşii în comitatul Zarand.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

al cetății Timișoara, mlaștinile și căile de acces în 1718, planul cetății Timișoara cu împrejurimile în 1734, planul orașului liber Timișoara cu suburbiile în 1786, indicate fiind și farmaciile din oraș, planuri ale orașului Timișoara cu delimitarea cartierelor din 1827 și 1831, precum și un plan al cartierului Fabric din Timișoara cu industria existentă în 1881.

Importante sînt și *hărțile care cuprind stațiile de poștă și drumurile :* harta-poștelor din provinciile imperiului austriac din 1782, harta din 1844 care cuprinde în afară de drumurile din imperiu și drumurile din țările învecinate, harta drumurilor din granița militară bănățeană din 1847, harta drumurilor din voievodatul Transilvaniei din 1856 etc. Se remarcă apoi o hartă hidrologică privind cursul Dunării de la Orșova la vărsare din 1696, o hartă statistică privind grupările etnice din Banat din 1716, două hărți cuprinzînd circumscripțiile electorale în vederea alegerilor de deputați din 1861 și 1883 și două hărți privind extinderea filoxerei în Ungaria în 1890 și statistica localităților din Ungaria contaminate de holeră în 1893, cu graficul bolnavilor.

Dintre hărțile editate în secolul al XX-lea trebuie amintite : o hartă politică a lumii, hărți administrative ale Banatului și Transilvaniei, planuri ale orașului Timișoara, hărți militare, hărți cuprinzînd zone forestiere din Banat (proprietăți ale U.D.R.) și Ungaria, hărți agricole (cu indicarea calității grîului și a recoltei anului 1935), planuri de cultură pe anii 1941—1942, evidența fermelor și a centrelor de mașini agricole din județul Timiș-Torontal, precum și hărți oglindind situația școlilor din Banat, Transilvania și Ungaria.

COLECȚIA DE DOCUMENTE

Constituită încă din 1960, colecția conține diplome privilegiale, acte și manuscrise care, datorită provenienței de la diferiți creatori și a numărului relativ redus al unora dintre ele, nu au putut forma fonduri arhivistice sau colecții separate. Incluzînd

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

documentele donate sau achiziționate, colecția s-a îmbogățit an de an. Colecția de documente este organizată pe donatori sau ofertanți, în acest mod fiind inventariate documentele.

Prin informațiile ce le conțin și prin varietatea problemelor la care se referă furnizează date importante pentru lărgirea bazei de studiu. O grupă de documente din cadrul colecției se referă la situația social-economică din Banat. Cîteva din ele reflectă relațiile sociale din secolele XVIII—XIX, imediat după abolirea iobăgiei. Este interesant documentul dat în Viena, prin care Carol VI eliberează din iobăgie pe Ion Petru, Mihail Szimedre și Medra Moczika din posesiunea Kis Lesza, comitatul Zarand și le acordă privilegii.

Cîteva documente din 1803 cuprind date referitoare la predarea moșiilor Găvojdia și Jena din Comitatul Caraș, de către erer, lui T. Frummer, asesor, și lui I. Markovits, fiscal cameral, conform unui decret aulic. În actul de predare-preluare a acestor moșii sînt arătate sesiile țăranilor din aceste două comune impuse la dări feudale, cît și infima parte a pămînturilor libere scutite de dările ereditare ale țăranilor și preoților din cele două așezări. În același context se înscrie și documentul din 1840 care se referă la evaluarea făcută de stările generale ale comitatului Timiș asupra moșiei din Satul Nou și asupra moșiei din Secusigiu, în urma aplicării urbariului, conținînd drepturile și veniturile moșierului, datoriile și obligațiile țăranilor, categoriile de țărani din comunele amintite. Legat de urbariu este și documentul privind ordinul imperial (în copie) din 1849 privind reglementarea datoriilor și prestațiilor urbariale impuse țăranilor în urma desființării iobăgiei.

Pentru studierea unor aspecte ale mineritului în Banat sînt de semnalat documentele din 1823 și 1839 care se referă la contractul încheiat între Regimentul grăniceresc valaho-ilir și Asociația montanistică unită Bistra și Ruschița, prin care se contractează perimetrele miniere din terenurile regimentului în vederea exploatării minereurilor de aramă, plumb și fier, folosirea pădurilor

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

respective pe 25 ani. Condițiile sînt inserate în 16 puncte. Se referă și la cumpărarea de către Asociația din Rusca Montană a stabilimentului de prelucrarea fierului din Ferdinand (Oțelul Roșu) în 1839.

În cadrul colecției sînt de amintit manuscrisele inedite ale fostului profesor secundar de istorie și geografie Nicolae Ilieșu din Timișoara, autorul lucrării „Timișoara. Monografie istorică", vol. I, publicată în 1943. Aceste documente, fără pretenții de critică științifică, prezintă unele aspecte noi privind populația românească din Banat, putînd sta la baza unor lucrări cu caracter istoric. Parte din aceste documente sînt monografii ale comunelor din fostele județe Timiș-Torontal și Caraș, cuprinzînd date privitoare la dezvoltarea istorică, demografică, socială, politică, economică, administrativă, culturală, religioasă. Aproape în fiecare localitate sînt prinse manifestările populației privind evenimentele din toamna anului 1918, date asupra gărzilor naționale, referiri la adunarea de la Alba-Iulia. Sînt date liste nominale, pe localități, ale delegaților la adunarea de la Alba-Iulia, precum și liste ale voluntarilor bănățeni în primul război mondial. În același context se înscrie manuscrisul „Amintiri personale asupra unor momente în legătură cu actul Unirii din anul 1918" de Coriolan Băran, fost membru al Marii Adunări Naționale.

În grupul de documente în manuscris se cuprinde și un indice alfabetic al comunelor colonizate în Banat în secolele XVIII—XX, scris în 1910. Se arată naționalitatea coloniștilor, anul colonizării și, în unele cazuri, numărul familiilor sau al caselor construite, cu observații la dislocarea și mutarea românilor.

Pentru studierea situației geografice a Banatului sînt interesante manuscrisele cu privire la relieful și formațiunile geologice în Banat, caracterizarea generală a munților banatici, manuscrise cu privire la flora din Banat, plantele ce apar în diferite zone ale Banatului, cu denumirea latină și corespondentul în limba română.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

O altă grupă din cadrul colecției o formează cea privind învățămîntul : se atestă o școală elementară latină în Timișoara 1790—1806, registre matricole, registre de procese-verbale de la conferințele învățătorilor din districtul Timișoara 1857—1867 etc.

Pentru istoria medicinei și medicina populară este manuscrisul care cuprinde 118 rețete farmaceutice, unele cu caracter popular, altele scrise după indicațiile medicilor sau farmaciștilor, datînd în jurul anului 1808 ; în același context este și manuscrisul din 1791—1793 în care, printre alte probleme, sînt date rețete pentru vindecarea diferitelor boli umane și animale.

Parte din documente completează istoricul localității Vinga ; amintim în acest sens conscripția intitulată „Catalogus comunitatis Bulgaricae—notionis Bradicensis pro ano 1736", în care se atestă nume românești.

În cadrul colecției sînt înscrisuri din 1520, 1522 ale Capitlului din Pozsony privind zolăgiri de posesiuni ca cea a lui Ladislau fiul lui Ladislau de Enyed. De asemenea sînt bule papale, privilegii acordate nobililor de Collat—din Veneția etc.

COLECȚIA REGISTRELOR DE STARE CIVILĂ (1716—1950)

Colecția s-a constituit în 1965, ea grupează registrele cu evidența botezaților, cununaților și decedaților, provenite de la 589 parohii de felurite confesiuni din județele Timiș și Severin. Introducerea registrelor de stare civilă nu s-a făcut concomitent pentru toate confesiunile, ci în funcție de hotărîrile și dispozițiile forurilor ecleziastice superioare, precum și în funcție de legile reglementatoare emise de forurile de stat. Pentru confesiunea catolică prima hotărîre de introducere a registrelor de evidența nașterilor (botezaților) și căsătoriților este luată de Sinodul din Trident în 1563. Nu după mult timp s-au dat, prin „Rituale Romanum" din

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

1614, instrucțiuni, fixîndu-se formulare liniate, prevăzîndu-se ținerea a 5 feluri de registre : botez, căsătorii, morți, confirmați și de numărul credincioșilor. După exemplul bisericii catolice au început și celelalte confesiuni să introducă registre de stare civilă pentru credincioși.

Din secolul al XV-lea erau patru confesiuni admise și protejate de stat : reformată, luterană, romano-catolică, unitariană. Religia ortodoxă era considerată numai tolerată, recunoașterea de stat a acestei confesiuni s-a primit în 1791, cînd i s-a acordat dreptul să țină registre. Pentru cultul mozaic ținerea registrelor s-a reglementat în 1840, prin legea nr. 29. Registre de stare civilă însă au fost create înaintea legilor date.

Cele mai vechi registre de stare civilă depuse la Filiala Arhivelor Statului Timiș luate pe confesiuni și localități sînt din următorii ani : ortodocși — comuna Grădinari (fostă Cacova) — 1776 ; romano-catolică — orașul Timișoara Cetate — 1716 ; reformați — comuna Sculea — 1831 ; evanghelici — comuna Vucova — 1801 ; izraeliți — orașul Lugoj — 1773 ; ortodocși sîrbi — Diniaș — 1779.

Prin legea din 1894, pusă în aplicare la 1 octombrie 1895, s-au introdus în Ungaria, deci și în Banat, registrele de stare civilă ale statului. Odată cu acestea, registrele confesionale de stare civilă au încetat de a mai avea caracter de acte publice ; nu s-a interzis menținerea lor, dar rămîn cu un caracter numai confesional. Pentru trecut, adică pînă la 1 octombrie 1895, registrele de stare civilă confesionale își păstrează valabilitatea în fața legilor.

Registrele parohiale de stare civilă au o mare importanță pentru studierea complexă a istoriei locale, conținînd, pe lîngă date statistice pe care le oferă pentru mișcarea naturală a populației, și date privind stratificarea socială a locuitorilor satelor, prin menționarea stării sociale a născuților, cununaților, decedaților (jeler, nobil, etc.), precum și a meseriei practicate : fierar, olar, învățător, muncitor, econom (pentru agricultori).

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Este de menționat importanța onomastică a registrelor confesionale de stare civilă. Numele de persoane oferă posibilități nebănuite pentru identificarea diferitelor grupuri etnice și dau informații asupra unor familii dispărute sau migrate. Cu ajutorul lor se poate urmări felul cum s-au format numele de familie și prenumele. Se desprind nume de botez românești care au dispărut astăzi și care arată influența slavă a numelor de persoane, intervenită în convieţuirea comună româno-slavă din vechime. Toponimia de asemenea găsește izvoare prețioase în aceste registre, dînd indicii asupra unor localități dispărute sau asupra schimbărilor de nume.

Matricolele de întregistrarea deceselor, prin specificarea cauzei morții, oferă date foarte interesante privind frecvența anumitor boli, ravagiile diferitelor epidemii, precum și frecvențele cauze ale morții infantile.

ARHIVA PERSONALĂ EMANUIL UNGUREANU (1864—1931)

Născut la 1 ianuarie 1846 în Satchinez (județul Timiș), Emanuil Ungureanu a studiat la Timișoara și Budapesta devenind avocat și director al băncii „Timișana". Animator și sprijinitor al vieții culturale românești, fondator și membru al multor societăți culturale românești din țară, fondator al Muzeului național din Sibiu și al ziarului „Dreptatea" și mai ales ca director al Despărțămîntului Timișoara al „ASTREI", Emanuil Ungureanu a desfășurat o activitate neobosită pentru înaintarea culturală și națională a românilor din Banat.

Fondul arhivistic Emanuil Ungureanu este constituit din acte personale de studii, corespondență privind activitatea sa publicistică și de culturalizare pe care a desfășurat-o, conferințe susținute, manuscrisele unor lucrări, statute ale unor asociații și

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

uniuni culturale şi profesionale, donaţii de cărţi făcute de E. Ungureanu, necroloage şi programul funerariilor sale, activitatea Comitetului de iniţiativă pentru ridicarea monumentului său etc.

ARHIVA FAMILIALĂ LUNGU-PUHALLO (1821--1931)

Materialele aparţinătoare acestui fond au fost create de membrii familiei : Traian Lungu, Emilia Lungu Puhallo şi Isac Puhallo.

Traian Lungu s-a născut în 1830 în Comloşul Mare şi a funcţionat ca învăţător la Şcoala confesională română de pe lîngă parohia ortodoxă Sfîntul Gheorghe din cartierul timişorean Fabric. Fiica acestuia, Emilia Lungu, născută în 1853 la Sînnicolaul Mare, s-a căsătorit în 1887 cu locotenentul de artilerie Isac Puhallo, de origine croat. Emilia Lungu-Puhallo, devenind învăţătoare, a condus prima şcoală elementară românească de fete din Banat, înfiinţată la Izvin (judeţul Timiş), în anul 1874. Pedagogă apreciată, ea a avut şi preocupări literare, fiind prima femeie română care a scris un roman („Elmira", publicat în 1882 în revista „Familia" din Oradea). De asemenea, a colaborat prin poezii, schiţe şi nuvele la diferite reviste şi ziare, ca „Familia", „Luminătorul" (Timişoara), „Drapelul" (Lugoj) şi a editat, în anul 1905, la Timişoara, ziarul „Dreptatea poporului", situîndu-se astfel şi printre primele femei ziariste profesioniste din Banat şi Transilvania.

Fondul cuprinde acte şi corespondenţă personală ale lui Traian Lungu şi Isac Puhallo ; jurnalul personal şi manuscrise ale unor lucrări literare ale Emiliei Lungu-Puhallo, rapoarte, dări de seamă, cereri, fotografii etc. Informaţiile oferite sînt de natură variată, cuprinzînd realizări şi năzuinţe ale învăţămîntului românesc din Banat la sfîrşitul secolului al XIX-lea, aspecte ale vieţii literare publicistice şi artistice din această parte a ţării, în contextul prestigioasei activităţi cultural-educative desfăşurată de familia Lungu-Puhallo.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

ARHIVA PERSONALĂ VUCOVICI SAVA (1848—1849)

Personalitate marcantă a revoluției de la 1848 din Banat, Vucovici Sava s-a născut la Beregsăul Mare (județul Timiș), după înăbușirea acesteia emigrînd împreună cu Kossuth în Turcia și apoi în Anglia.

Fondul se compune din 59 de scrisori și rapoarte, grupate pe două categorii, după emitenți: 1) Scrisorile primite de la președintele tribunalului montanistic din Oravița, care conțin informații privind situația revoluționară în părțile miniere bănățene, cu referiri concrete la constituirea gărzilor naționale, aprovizionarea cu muniții, organizarea apărării în Bocșa, Moldova Nouă, Sasca, descrierea luptelor de la Vîrșeț și Bocșa, fabricarea muniției la Reșița și Gladna pentru revoluționarii din Arad. 2) Rapoarte trimise lui Vucovici Sava, care se referă la apărarea orașului Biserica Albă, organizarea detașamentelor de voluntari ai gărilor naționale, înrolări de recruți la Ciacova, situația revoluționarilor din Sasca etc.

*

Filiala Arhivelor Statului Timiș participă activ la realizarea unei evidențe tematice centralizate, bazate pe tehnica înaintată a calculatoarelor, în cadrul programului SARIAS, inițiat și coordonat de Direcția generală a Arhivelor Statului, București.

Arhiviștii din cadrul filialei contribuie la publicații de documente sub egida D.G.A.S.; participă la sesiuni și simpozioane științifice organizate în județ, dar și în județe învecinate, urmînd ca în viitor, pe măsură ce vor fi terminate toate operațiile de arhivotehnie pentru asigurarea unei evidențe științifice și eliminarea actelor fără valoare care au fost strînse în trecut, să-și axeze eforturile principale spre editarea unor cataloage sau ediții, în vederea intensificării folosirii științifice a tezaurului documentar.

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

Filiala își aduce contribuția la cultivarea sentimentului patriotismului socialist prin expozițiile organizate, singură sau în colaborare cu muzeul, în frumoasa sală de expoziții cu care este dotată, prin lecții ținute de profesori de istorie în sala de expoziții, însoțite de prezentări de documente de către arhiviști, prin articole de popularizare în presa locală.

O atenție deosebită se acordă îndrumării și controlului arhivelor de la întreprinderi și instituții, în cadrul juridic deosebit de favorabil creat prin Decretul nr. 472/1971 privind Fondul Arhivistic Național, activitate prin care, documentele ce ulterior vor intra în păstrarea Arhivelor Statului sînt luate în evidență și selecționate în mod științific și unitar, încă din momentul creării lor.

Prin valoarea documentelor păstrate, prin punerea lor în circuitul științific, prin participarea arhiviștilor în viața științifică locală, Filiala Arhivelor Statului județului Timș își are locul meritat în rîndul instituțiilor cultural-științifice timișorene, cu un prestigiu crescînd pe măsura participării tot mai active în clocotul muncii mereu constructive ce caracterizează județul, ca de altfel întreaga țară.

FILIALA ARHIVELOR STATULUI
JUDEȚUL TIMIȘ

Tiparul executat la I. P. „13 Decembrie 1918" sub cd. nr. 2/53

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro

https://biblioteca-digitala.ro / http://arhivelenationale.ro